

Public and Private International Law Bulletin

Başvuru: 02.12.2019
Revizyon Talebi: 27.01.2020
Son Revizyon: 01.02.2020
Kabul: 09.04.2020
Online Yayın: 09.06.2020

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Karşılaştırmalı Hukukta Sınıraşan Taşıyıcı Annelik ile Taşıyıcı Anneden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu

Cross-Border Surrogacy Motherhood in Comparative Law and The Problem of Legal Parenthood

Cahit Ağaoglu*

Öz

Milletlerarası Özel Hukuk'ta taşıyıcı annelik konusu önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Bunun sebepleri olarak taşıyıcı annelik konusunun hem sosyal hem de hukuki açıdan karmaşık bir konu olması ve aynı zamanda iç hukuk düzenlemelerinin bu konuda farklılık göstermesi sayılabilir. Ülkelerin bir kısmı taşıyıcı anneliği tamamen yasaklarken bir kısım ülkeler ise taşıyıcı anneliğe belli şartlarla izin vermekte, bazıları ise bu konuda hiçbir düzenleme getirmemektedir. Çalışmamızda öncelikle bu ülkeler tespit edilerek teoride getirilen düzenlemelere ışık tutulacaktır. Bu teorik çalışmalarda görülecektir ki, taşıyıcı anneliğin yasak olması bu faaliyeti durdurmamakta, tam tersine taşıyıcı anneliğin yasak olduğu ülkelerde yaşayanlar taşıyıcı anneliğin serbest olduğu ülkelere giderek orada çocuk sahibi olmaya çalışmaktadır. Bu durum da taşıyıcı anneliğe yabancılık unsuru katarak milletlerarası özel hukuk konusu haline getirdiği gibi beraberinde birçok kanunlar ihtilafı sorununa da yol açmaktadır. Uygulamada bu sorunların neler olduğu mahkeme içtihatları ve taşıyıcı annelik sürecinde yer alan aktörler ile yapılan anketler ile tespit edilmeye çalışılacaktır. Yapılan anketler ve elde edilen içtihatlar, sınıraşan bir taşıyıcı annelik uygulamasında en önemli sorunun çocuğun yasal anne ve babası kimler olması gerektiği ve buna bağlı olarak çocuğun vatandaşlığı konusunu öne çıkarmıştır. Bu sorunun gerek Kara Avrupası gerekse de Anglo-Sakson Hukuk sistemini benimseyen ülkelerdeki mahkeme kararlarıyla nasıl çözüme kavuşturulduğu konusu üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Taşıyıcı anne, Sınıraşan taşıyıcı annelik, Yasal ebeveynlik, Kanunlar ihtilafı, Tanıma, Lex fori

Abstract

Surrogacy motherhood emerges as one of the popular topics in private international law. The reasons are that surrogacy motherhood is a complex phenomenon both in social and legal aspects and domestic legal approaches differ widely between jurisdictions. Some countries disallow the surrogacy motherhood, some countries allow it with some conditions, some other countries remain unregulated. This study first determines these countries in theoretical approaches. These theoretical approaches clearly demonstrate that prohibition of surrogacy do not stop this activity. On the contrary, intended parents living in a country where surrogacy is prohibited travel to the countries where surrogacy is permitted. This situation injects foreignness to surrogate motherhood and makes it the subject of private international law and therefore brings to fore the problem of conflict of laws. This study clarifies these problems vis a vis domestic jurisprudence and with the aid of the surveys conducted with the those involved in the surrogacy process. The surveys and case-law demonstrate that the most important problem in the practice of surrogacy is who the legal parents of the child should be and consequently to determine the nationality of the child. It is emphasized how this issue is clarified both in common and civil law jurisdictions.

Keywords

Surrogate mother, Cross border surrogacy, Legal parenthood, Conflict of laws, Recognition, Lex fori

* Sorumlu Yazar: Cahit Ağaoglu (Dr. Öğretim Üyesi), Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul Türkiye.
E-posta: cahitagaoglu@beykent.edu.tr ORCID: 0000-0002-5103-5196

Atf: Ağaoglu C, "Karşılaştırmalı Hukukta Sınıraşan Taşıyıcı Annelik ile Taşıyıcı Anneden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu" (2020) 40(1) PPIL 437. <https://doi.org/10.26650/ppil.2020.40.1.0033>

Extended Summary

Research in the area of assisted reproductive technology has resulted different treatment options for infertile couples. One of the most popular and actual method is in vitro fertilisation. This fertilisation is the complementary element of surrogacy motherhood. Surrogacy is a procedure in which a woman accepts to carry out a pregnancy for a period and for a couple or for another woman, either altruistically or for financial gains. She pledges to abandon the child at birth, which is to be adopted by the woman who will become the legal mother. There are different types of surrogacy: traditional surrogacy and gestational surrogacy as well as commercial surrogacy and altruistic surrogacy. In traditional surrogacy the surrogate mother becomes pregnant with the sperm of the intended father. Therefore the surrogate mother is genetically related to the child. In gestational surrogacy embryo is created with the sperm of the intended father together with the egg of intended mother. As a result there is not a genetic relation between the surrogate mother and the child.

Surrogacy attained public attention in the middle of 1980s with the cases of Baby Cotton in the UK and Baby M in the USA. Since then surrogacy has become much more popular method of assisted reproductive medicine. Although the extensive practice, surrogacy remains very problematic and leaving the parties to cross-border surrogacy arrangements at a serious and complex problems in each individual case. The main reason for this is that legislative regulations regarding surrogacy vary in various state laws. Some countries such as Turkey, Germany, Switzerland, France, China prohibit legally having children through the surrogacy, and some countries such as Ukraine, Russia, Israel, USA allow this under certain conditions, and other countries such as Belgium, Hungary, the Czech Republic, the Netherlands, India, Ireland, Japan, Spain are silent on this issue.

This complexity in the national laws begs the question of how surrogacy occurs in practice. Therefore this study focuses on the statistical data on surrogacy obtained through the surveys and interviews with those who experienced surrogacy. Statistical data on cross-border surrogacy arrangements are very rare due in part to the illicit nature of these arrangements in many jurisdictions and the lack of central registry of such arrangements at national levels, and due in part to the terms of privacy.

An important data on this is provided by Katarina Trimmings and Paul Beaumont from 2010 to 2012 funded by the Nuffield Foundation with a grant of over £112.000. This research focused on the growing social phenomenon of international surrogacy and how it could be regulated in a global level. Another important research is the one undertaken in December 2018 by the Kent University School of Law in UK together with many practitioners in the area of surrogacy. This research seeks to highlight the reality of the practice of surrogacy in the UK while recognising the problems that international surrogacy arrangements may bring.

There are important findings of these researches. First of all interdiction of surrogate motherhood never stops this activity. Furthermore there is a need for reform in countries where surrogacy is allowed. The report prepared by Kent University School of Law in UK together with many practitioners of surrogacy indicates clearly that nearly 92% of the people who attended believe that the current law in UK is out of date, 96% is of the view that there should be reform and 94% think that the current system should be improved to make surrogacy easier and more transparent and 84% think that the current system does not reflect the realities of most surrogacy arrangements.

The main problem that statistical surrogacy data proves, is the problem of nationality of the child. Generrally national laws provide for the possibility of nationality by descent. Therefore the child has an automatic right to citizenship if at least one of his or her legal parents is a national of the given state. This implies that in order to determine the issue of nationality by descent, legal parenthood must first be established. This problem has two consecutive steps. The first is the acquisition of the legal parenthood in the state of birth. Following this the intended parents will seek to take the child out of state of birth and bring him or her to their home state. In relation to this the question of legal parenthood are handled differently in civil and common law jurisdictions. Most civil law countries will apply their private international law rules on recognition whereas countries of the common law tradition will apply their internal law (*lex fori*). Some mixed law jurisdictions such as Israel formally take a more liberal approach and for nationality purposes require only a proof of a genetic link rather than a proof of the legal parenthood under internal law. Due to public policy restraints on the recognition of birth certificate, foreign judgments, legal facts or judicial acts, judicial and administrative authorities in civil law countries invented various ad hoc solutions taking into consideration the best interests of the child in accordance with European Convention on Human Rights and also partial recognition of foreign birth certificate recognising the legal parenthood of the intended father. Common law countries however, apply the laws of altruistic surrogacy to recognise the legal parenthood if relevant legal requirements are satisfied. Where legislation on altruistic surrogacy cannot be applied intended parents in cross-border surrogacy cases might be able to obtain legal parenthood through adoption.

For all these reasons, instead of prohibiting or silencing surrogate motherhood the legitimate concerns in cross-border surrogacy point towards the need to protect all actors by creating minimum standards for any cross-border surrogacy arrangement through international regulation in order to control and put a lid on the illegality. The first step may be the international agreement which is currently being drawn by the Permanent Bureau of the Hague Conference on Private International Law.

Karşılaştırmalı Hukukta Sınıraşan Taşıyıcı Annelik ile Taşıyıcı Anneden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu

I. Giriş

Dünyada doğal beslenme kanallarının hızla azalması insanların doğal yollarla çocuk sahibi olmalarını da etkilemektedir. Tüp bebek tedavilerinin yanıt vermemesi ve aşırı masraflı oluşu, kadının doğuştan ya da sonradan rahim ve yumurtalıklarını kaybetmesi gibi fizyolojik etkenler bir yana cinsel eğilimlerin de farklılık gösterdiği heteroseksüel veya homoseksüel kişiler de biyolojik imkansızlıkların etkisiyle çocuk sahibi olamamaktadır. Bu nedenle denenebilecek yollar arasında evlatlık, koruyucu aile olma gibi yollar olsa da bu tür imkanların yaş, cinsiyet, evlatlık ilişkisinde evlatlık olduğunu mutlaka evlatlığa bildirme zorunluluğu gibi sınırların olması çiftleri taşıyıcı annelik yoluna başvurmaya itmektedir. Diğer taraftan tıbbi gelişmelerin hız kazanmasıyla birçok olumsuz etkenin çözülebilir hale gelmesi de başvuruyu arttıran bir diğer önemli sebeptir.

Ülkelerin taşıyıcı annelik konusuna yaklaşımlarında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bazı ülkeler iç hukuklarında taşıyıcı anneliği tamamen yasaklarken bazı ülkeler ise belli şartların varlığı halinde veya belli türdeki taşıyıcı anneliğe izin vermektedir. Bu durumda da taşıyıcı anneliğin yasak olduğu ülkelerde insanlar bu durumun yasak olmadığı ülkelere giderek taşıyıcı annelik metoduna başvurmaya başlamışlardır. Bu durum da taşıyıcı annelik konusunu milletlerarası özel hukuk konusu haline getirmiştir. Dolayısıyla yasaklamak, faaliyeti durduran bir unsur olmamaktadır.

Ancak taşıyıcı anneliğe izin veren ülkelerde dahi belli bazı ayrımlar ve şartlar mevcuttur. Diğer taraftan taşıyıcı annelik için başka ülkelere gidenler kendi ülkelerine döndüklerinde doğum belgesinin tanınması, yasal anne-babalık gibi başka sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Çalışmamızda taşıyıcı anneliğin dünya ülkelerindeki uygulamaları ve ortaya çıkan sorunlar bizzat bu işin aktörlerinin tespitleriyle gösterilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla çalışmamızda öncelikle taşıyıcı anneliğin tanım ve türleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra yabancılık unsuru içeren taşıyıcı annelik prosedürünün istatistiki olarak uygulamada en çok yasal anne-babalık sorununu ortaya çıkardığı tespit edilerek bu sorunların gerek Kara Avrupası gerekse Anglo-Sakson ülke hukuklarına göre nasıl çözüme kavuşturulduğu üzerinde durulacaktır.

II. Taşıyıcı Annelik Tanım ve Türleri

Üreme tıbbi alanındaki son gelişmeler ve araştırmalar, infertil çiftler için çeşitli tedavi seçeneklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur¹. Yardımcı üreme tekniklerinden

¹ Genellikle yardımcı üreme teknolojileri ve buna bağlı olarak gelişen hukuki ve etik sorunlar hakkında bkz Piotr Mostowik (ed), *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood Global Perspective* (IWS 2019); Gloria Torres, Anne Shapiro, Tim K. Mackey, 'A review of surrogate motherhood regulation in south American countries: pointing to a need for an international legal framework' (2019) 19 *BMC Pregnancy and Childbirth* <<https://bmcpregnancychildbirth>>.

en bilineni yapay döllendirme. Bu prosedür, kadının yumurtasının, bir sperm ile dışarıdan döllenen vajina veya uterusuna suni olarak döllendirmesini içerir. Daha yeni ve giderek yaygın hale gelen bir başka üreme tekniği de ‘in vitro fertilizasyondur’ (IVF). IVF sırasında yumurta bir test tüpünde veya petri kabında bir sperm ile döllendir. Embriyo daha sonra bir kadının rahmine aktarılır veya daha sonra implant edilmesi için sıvı azot içinde dondurulur ve saklanır. IVF genellikle taşıyıcı annelik olarak bilinen başka bir yardımcı üreme yönteminin tamamlayıcı bir unsurudur².

Taşıyıcı anne, hamile kalmadan önce düzenlemeleri yapılan ve sadece doğumdan sonra çocuğu başka kişi veya kişilere vermek ve çocuk üzerindeki tüm haklarından feragat ederek başkalarına devretmek amacıyla taşıyan kadın olarak tanımlanabilir³.

Avrupa Konseyi İnsanlarda Yapay Döllendirme Hakkında Tavsiye Kararı’nda ise taşıyıcı anne “Başka bir kişinin isteğiyle hamilelikten önce buna razı olarak çocuğu taşıyan ve doğumdan sonra istemde bulunan kişi veya kişilere teslim eden kadın olarak tanımlanmaktadır⁴. Bu yönüyle iki çeşit taşıyıcı annelik vardır: geleneksel taşıyıcı annelik (traditional surrogacy) ve tam taşıyıcı annelik (gestational surrogacy)⁵. Geleneksel taşıyıcı annelikte taşıyıcı anne başvuran erkeğin veya bir donörün spermiyle hamile kalmaktadır (genellikle döllendirme çok nadiren de olsa cinsel ilişki yoluyla). Bu tür taşıyıcı annelikte taşıyıcı anne ile çocuk arasında genetik bağ kurulmuştur. Tam taşıyıcı annelikte ise embriyo taşıyıcı anneliğe başvuran annenin yumurtası ile (veya bir donörün yumurtası ile) taşıyıcı anneliğe başvuran erkeğin (veya bir donörün) sperminden IVF yoluyla döllendirme yoluyla oluşmaktadır⁶. Tam taşıyıcı annelikte taşıyıcı anne ile çocuk arasında genetik bir bağ yoktur. Bu nedenle tek yaşayan ve/veya eşcinsel çiftler bakımından bu tür taşıyıcı anneliğin kullanılması mümkündür⁷. Bu tür özellikleri nedeniyle bu tür taşıyıcı annelikte taşıyıcı anne “taşıyıcı gebe” (gestational carrier) veya “misafir gebe” (gestational host) olarak da adlandırılmaktadır⁸.

biomedcentral.com/articles/10.1186/s12884-019-2182-1>, Erişim Tarihi 21 August 2019; Roman Lammers, Leihmutterchaft in Deutschland, Rechtfertigen die Menschenwürde und das Kindeswohl ein striktes Verbot?, (Peter Lang 2017); Cemile Turgut, Yapay Döllendirme Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar (XII Levha 2016); Claudia Mayer, ‘Orde public and Anerkennung der rechtlichen Elternschaft in internationalen Leihmutterchaftsfällen’, (2014) 78 Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht 551 vd.; M Abdul-Kareem and A Killian (eds), Assisted Reproductive Technologies, 2010(11) Georgetown Journal of Gender and the Law, 411, özellikle 411-413; Sonia Bychkov Gree, ‘Interstate Intercourse, How Modern Assisted Reproductive Technologies Challenge the Traditional Realm of Conflicts of Law’, (2009)(24) Wisconsin Journal of Law, Gender and Society, 25, 25-115; Maria Kokiasmenos and Lori Mihalich, ‘Assisted Reproductive Technology’ (2004)(5) The Georgetown Journal of Gender and the Law, 619, 619-642.

2 Katarina Trimmings ve Paul Beaumont, ‘General Report on Surrogacy’ in Katarina Trimmings and Paul Beaumont (eds), *International Surrogacy Arrangements, Legal Regulation at the International Level*, (Hart Publishing, 2013), 439.

3 ibid 440.

4 Yasemin Erol, *Yapay Döllendirme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik* (Yetkin 2012) 118; Ayşe Şimşek, ‘Yapay Döllendirme Tekniği Olarak Taşıyıcı Annelik: Hukuki ve Bıyoetik Açısından Değerlendirilmesi’ (2014) 6 Journal of Intercultural and Religious Studies, 27, 30 < <https://docplayer.biz.tr/2736758-Yapay-dollenme-teknigi-olarak-tasiyici-annelik-hukuki-ve-biyoetik-acidan-degerlendirilmesi.html>>, Erişim Tarihi 01 September 2019.

5 Turgut (n 1) 108-110; Trimmings ve Beaumont (n 2) 440.

6 ibid 440.

7 Bkz Jamie L. Zuckerman, ‘Extreme Makeover-Surrogacy Edition: Reassessing the Marriage Requirement in Gestational Surrogacy Contracts and the Right to Revoke Consent in Traditional Surrogacy Agreements’, (2007-2008) 32 (3) Nova Law Review, 661, 665.

8 Vanessa Browne-Barbour, ‘Bartering for Babies: Are Preconceptions Agreements in the Best interest of Children?’ 2004 (26), Whittier Law Review 429, 436.

Bu her iki tür taşıyıcı annelik arasındaki farklar çok önemli hukuki ve ahlaki sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunlardan en önemlisi de çocuk ile taşıyıcı anne arasında genetik bağın kurulması nedeniyle geleneksel taşıyıcı anneliğe tam taşıyıcı annelikten farklı bir muamele gösterilmeli mi sorusudur⁹.

Taşıyıcı annelik sadece genetik bağ olup olmaması bakımından değil aynı zamanda ticari amaçla yapılan taşıyıcı annelik ile altruistik (ticari amaç taşımayan) taşıyıcı annelik olarak da sınıflandırılabilir. Altruistik taşıyıcı annelikte taşıyıcı anne sadece yapması zorunlu (tedavi, kontrol, doğum vs. masrafları gibi) masraflarını talep ederken ticari amaçla yapılan taşıyıcı annelikte taşıyıcı anne süreç için yapılması zorunlu masraf ve harcamalarını tahsil ettiği gibi aynı zamanda çektiği acı ve sıkıntılar için tazminat, maruz kaldığı iş ve ücret kaybı gibi diğer masraflarını da talep edebilmektedir¹⁰.

Ticari ve ticari olmayan ayrımı beraberinde sınıraşan taşıyıcı annelik kavramını da getirmektedir. Sınıraşan taşıyıcı anneliğin ilk ve en önemli sebebi taşıyıcı anneliğin bazı ülkelerde yasaklanmış olmasıdır. Ancak taşıyıcı anneliğe izin verilen ülkeler arasında da maliyete bağlı olarak gelişen bir taşıyıcı anne turizmi de söz konusu olabilmektedir. Zira bazı ülkelerde taşıyıcı annelik kendi ülkelerinden çok daha az maliyetli gerçekleşebilmektedir. Örneğin Hindistan'da taşıyıcı annelik yaklaşık 30.000.-ABD Doları ile gerçekleşirken bu rakam ABD'de 120.000.-ABD Doları'na kadar yükselebilmektedir¹¹.

III. Karşılaştırmalı Hukukta Taşıyıcı Annelik

Ülkelerin iç hukuk düzenlemelerinde taşıyıcı anneliğe bakışı son derece farklılık arz etmektedir. Taşıyıcı annelik konusunda taşıyıcı anneliğe izin veren ülke hukukları olduğu gibi taşıyıcı anneliği yasaklayan ülke hukukları da var. Ancak burada şu hususa dikkat etmek gerekir ki, taşıyıcı anneliğe izin veren hukuk sistemleri de kendi içinde bazı şartlar ve bu şartlara bağlı olarak bazı kısıtlamalar getirmektedir.

A. Taşıyıcı Anneliği Yasaklamayan Ülke Hukukları

Taşıyıcı anneliği yasaklamayan ülkeler kendi içerilerinde de belirli bazı kriterlere göre değerlendirmelere tabi olmaktadır. Bu kıstasları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ticari taşıyıcı anneliğin yasal olduğu ülkeler
- Ticari taşıyıcı anneliğin nispeten geniş çapta yerine getirildiği ülkeler
- Hukuki soybağını kurmak için taşıyıcı anneliğe başvuran çiftlere (veya en azından çiftlerden birine) hukuki sınırlamalar getiren ülkeler

9 Martha Field, 'Reproductive Technologies and Surrogacy: Legal Issues', 1991-1992 (25), Creighton Law Review 1589, 1595.

10 Piotr Rodziewicz, 'International surrogacy – conflict of laws and procedural issues of judicial cooperation in civil matters' in Piotr Mostowik (ed), *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood Global Perspective* (IWS 2019) 902.

11 Julie Munro, 'How Much Does the Surrogacy Cost?' <<https://mtqua.org/2014/09/29/commercial-surrogacy-cost/#more-6592>>, Erişim Tarihi 01 September 2019.

- Taşyıcı anneliğe başvuranlar için vatandaşlık, ikametgâh veya mutad mesken şartı aramayanlar ülkeler

Dünya’da taşyıcı anneliği yasaklamayan ülkelerin başında Hindistan, Uganda, Rusya, Ukrayna, Tabasco (Meksika) ile ABD¹² Eyaletlerinden Alabama, Arkansas, California, Connecticut, Illinois, Iowa, Maryland, Massachusetts, Minnesota, Nevada, Kuzey Dakota, Ohio, Oregon, Pensilvanya, Güney Carolina, Tennessee, Texas, Utah, West Virginia ve Wisconsin sayılabilir¹³. Buna ek olarak Tayland, Gürcistan, Ermenistan, Moldova ve Belarus, Kazakistan ve Kırgızistan da taşyıcı anneliği düzenleyen ülkeler arasında sayılabilir. Tüm bu ülkeleri üç alt başlıkta sınıflandırmak mümkündür. Bu ülkelerden bazıları ticari amaçla taşyıcı annelik yapılmasına rağmen yasal bir düzenlemesi olmayan ülkelerdir. Bir diğer kısmı ticari taşyıcı anneliğin içtihatlarla mümkün olduğu ülkeler ve son olarak da bizzat yasalarla izin veren ülkelerdir.

1. Ticari Amaçla Taşyıcı Annelik Yapılmasına Rağmen Yasal Bir Düzenlemesi Olmayan Ülkeler

Ticari anlamda taşyıcı anneliğin yapıldığı halde hakkında hukuki düzenleme bulunmayan ülkelerin başında Hindistan gelmektedir. Bunun dışında Tayland ve Uganda da eklenebilir. Hindistan’ın özelliği taşyıcı anneliğin serbest olduğunu belirten bir yasa olmadığı gibi yasak olduğunu belirten bir yasa da yoktur. Dolayısıyla her ne kadar bir endüstri haline gelmesine rağmen yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Hindistan’da taşyıcı annelik hali hazırda Hindistan Hükümeti, Aile Koruma ve Sağlık Bakanlığı ve Hindistan Medikal Araştırma Konseyi ile Medikal Bilimler Ulusal Akademisi tarafından çıkarılan Hindistan’da Yardımcı Üreme Teknolojileri (ART) Kliniklerinin Akreditasyon Denetimi ve Düzenlenmesi ile İlgili Ulusal Kılavuz (National Guidelines for Accreditation Supervision and Regulation of ART Clinics in India) ile düzenlenmektedir¹⁴. Bu kılavuza baktığımızda taşyıcı anneliğe başvuran çiftler için tek şart taşyıcı annelik için tıbbi bir gerekliliğin olmasıdır. Bunun dışında taşyıcı anneliğe başvuran aileler için heteroseksüel çift olma gibi alt şartlar da gerekmektedir. Hindistan geleneksel taşyıcı anneliği çok benimsememektedir. Bu nedenle bir tedavi sürecinde üçten fazla embriyonun taşyıcı anneye yüklenmemesi önerilmektedir. Bu kılavuza

12 ABD’de taşyıcı annelik düzenlemesi bulunmasına rağmen taşyıcı anneliğin yankı bulması ilk defa 1988 tarihli Baby M davası ile olmuştur. Bu davada taşyıcı anne başvuran çifte önce bebeği vermiş daha sonra bebegsiz yaşamadığını belirterek bebeği geri almıştır. Başvuran çift New Jersey Mahkemesine başvurarak sözleşmenin yerine getirilmesini ve çocuğun kendilerine iadesi yönünde karar almıştır. Bunu öğrenen taşyıcı anne çocukla birlikte Florida’ya kaçmıştır. Taşyıcı anne bunun üzerine orada tutuklanmış ve New Jersey Mahkemesi çocuğun başvuran çifte teslimine ve taşyıcı annenin ziyaret etme hakkı olduğuna karar vermiştir. Matter of Baby M., 109 N.J.396 (N.J. Sup. Ct. 1988), 459. Karar için bkz Trimmings / Beaumont (n 2) 440.

13 Doktrinde Şensöz Malkoç taşyıcı anneliğin bu ülkelerde kabul edilmesinin altında yatan ana sebeplerin infertilite ve genetik hastalıklarla mücadele olduğunu savunmaktadır. Ebru Şensöz Malkoç, ‘Milletlerarası Özel Hukukta Boşluk: Taşyıcı Annelik’, (2012-2013) 25 Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi 90-93.

14 <<https://www.medbox.org/india/national-guidelines-for-accreditation-supervision-and-regulation-of-art-clinics-in-india/preview?q=>>>, Erişim Tarihi 01 September 2019.

göre taşıyıcı anne çocuğun yasal annesi olarak görülmemektedir. Sperm veya yumurta donörlerinin de çocukla nesep ilişkisi bulunmamaktadır. Doğum belgesi biyolojik anne ve baba adına düzenlenmektedir. Taşıyıcı anneliğe başvuran anne ve baba çocukla nesep ilişkisini DNA testine göre ispat etmeleri şartıyla kurabilmektedir.

Kural olarak sınıraşan taşıyıcı annelik yoluyla Hindistan'da dünyaya gelen çocuk Hindistan vatandaşı olamamaktadır¹⁵. Taşıyıcı annelik ücreti de tamamen taşıyıcı anneliğe başvuran aile ile taşıyıcı anne arasında belirlenmektedir. İçinde yabancılık unsuru bulunan taşıyıcı annelik işlemlerinin Hindistan'da tanınması ile ilgili olarak kılavuzda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak taşıyıcı annelik sözleşmeleri ticari sözleşme olarak değerlendirildiği için Hindistan dışında yapılan taşıyıcı annelik işlemlerinin 1872 tarihli Hindistan Sözleşmeler Kanunu'na göre Hindistan'da tanınabileceği kabul edilmektedir¹⁶.

Hindistan'da fiilen var olan ancak yasal düzenlemesi bulunmayan ve bağlayıcı unsurlar içermeyen taşıyıcı annelikle ilgili olarak bazı eleştiriler de getirilmiştir¹⁷. Bunun üzerine Hindistan Federal hükümeti Yardımcı Üreme Teknolojileri Düzenlemesini 2010 yılında hazırlamıştır. 2016 yılında son hali verilen bu düzenlemenin Hindistan Halk Meclisi'nden¹⁸ geçmesi 19 Aralık 2018 tarihinde gerçekleşebilmiştir. Ancak hala daha yasallaşmamıştır. Bunun dışında tüm ülke seviyesinde hazırlanan 2011 tarihli Maharashtra Yardımcı Üreme Teknolojileri taslak Düzenlemesi "Maharashtra Assisted Reproductive Technology (Regulation) Act 2011" de bulunmaktadır¹⁹. Bu taslak ilerleyen zamanlarda yasallaşırsa taşıyıcı annelik Hindistan'da yasal olarak düzenlenmiş olacak ve bir yasa çerçevesinde yapılmaya devam edecektir.

2. Taşıyıcı Anneliğe İhtihatlar ile İzin Veren Ülkeler

İhtihatlar ile taşıyıcı anneliğe izin veren eyaletlerin başında Kaliforniya, Massachusetts ve Ohio gelmektedir. İlk defa 1993 tarihinde Kaliforniya Yüksek Mahkemesi Johnson ve Calvert davasında yasal ebeveynliği taraf iradesi temeline dayandırmış ve taşıyıcı annelik uygulamalarının hukuki olarak tanınmasına karar vermiştir²⁰. Bu davanın özelliği bu tarihte Kaliforniya Eyaletinin taşıyıcı annelikle ilgili kanuni bir düzenlemesinin bulunmamasıdır. Kaliforniya Eyaletinde taşıyıcı annelik yasası 2013 tarihinde kabul edilmiştir.

15 1955 tarihli Hindistan Vatandaşlık Kanunu Bölüm 3.

16 Trimmings ve Beaumont, (n 2) 448.

17 Anil Malhotra and Ranjit Malhotra, 'All Aboard the Fertility Express', <<https://docplayer.net/20135516-Malhotra-malhotra-associates-international-lawyers-all-aboard-for-the-fertility-express.html>>, Erişim Tarihi 23 July 2019.

18 Halk Meclisi (**Lok Sabha**), Hindistan'ın iki meclisli Parlamentosu'nun alt kanadı olup, üst kanat **Rajya Sabha**'dır. Ancak Hindistan Anayasası'na göre bir kanunun yürürlüğe girebilmesi için her iki meclisten de geçmiş olması gerekmektedir.

19 Bu çalışma Sağlık ve Aile Koruma Bakanlığı tarafından 30 Eylül 2015 tarihinde katkı ve öneriler için halka açılmıştır. Ancak bu belgenin de yasalastığına dair bir veriye rastlanmamıştır.

20 Supreme Court of California, Anna Johnson v. Mark Calvert et al., No. S023721, 20 Mayıs 1993.

Taraf iradesine dayalı yaklaşıma göre taşyıcı annelik sözleşmesinde belirtilen taraf iradeleri yasal ebeveynlik durumunu da kontrol etmektedir. Johnson ve Calvert davası taşyıcı anneliğe başvuran Mark ve Crispina Valvert çifti ile taşyıcı anne olan Anna Johnston arasında akdedilen taşyıcı annelik sözleşmesi ile başlamıştır. Calvert'lerin genetik materyallerinden oluşturulan embriyo Anna'nın rahmine yerleştirilmiştir. Anna üç eşit taksitle 10.000.-ABD Doları ücret ve kendisine yapılacak hayat sigortası karşılığı çocuk üzerindeki bütün haklarını Mark ve Crispina'ya bırakmayı kabul etmiştir. Mark ve Crispina, Anna'nın düşük ve ölü doğum yaptığını öğrenmişlerdir. Anna'nın, taşyıcı anneliğin mali boyutuna ilişkin talebinin yerine getirilmemesi halinde hamileliği sonlandıracağını bildiren bir mektup göndermesi üzerine Mark ve Crispina mahkemeye başvurarak henüz doğmamış olan çocuğun ebeveyninin kendileri olduğunun tespitini talep etmişlerdir. 19 Eylül 1990 tarihinde çocuk doğmuştur. Anna ve çocuktan kan alınarak teste gönderilmiştir. Kan testi, Anna'nın genetik anne olmadığını göstermiştir. Taraflar geçici olarak çocuğun, Mark ve Crispina'da kalması ve Anna'nın çocuğu ziyaret etmesi hususunda anlaşmışlardır. Mahkeme, Mark ve Crispina'nın çocuğun genetik, biyolojik ve doğal ebeveyni olduğuna; Anna'nın ebeveyn hakkına sahip olmadığına, taşyıcı annelik sözleşmesinin geçerli ve icra edilebilir olduğuna karar vermiş; Anna'nın ziyaret hakkını sona erdirmiştir. Bu karara karşı Anna, temyiz yoluna başvurmuştur. Temyiz Mahkemesi, kararı onamıştır. Temyiz Mahkemesi kararına karşı, Kaliforniya Yüksek Mahkemesi'ne başvurulmuştur. Kaliforniya Yüksek Mahkemesi, hem Crispina'nın hem de Anna'nın çocuğun doğal anneleri (natural mothers) olduğuna; Crispina'nın çocuğun genetik annesi (genetic mother), Anna'nın da gebelik annesi (gestational mother) olduğuna; her iki kadının da çocuk üzerinde ebeveyn hakkı bulunduğuna; ancak her iki kadının karşılıklı iddialarından hangisinin tercih edileceğine döllenme anında tarafların iradeleri dikkate alınarak karar verilmesi gerektiğine; Crispina'nın döllenme anında çocuğun annesi olmayı istemesine karşın Anna'nın çocuğun annesi olmak istememesini göz önünde bulundurarak çocuğun yasal annesinin Crispina olduğuna karar vermiştir²¹.

Uygulamada taraf iradeleri ile anlatılmak istenen aslında, çocuk doğmadan önce taşyıcı anneliğe başvuran ebeveynleri çocuğun ailesi ilan eden “doğum öncesi ebeveynlik kararı” (pre-birth parentage order) olarak formüle edilmiştir²².

3. Taşyıcı Anneliğe Kanuni Düzenlemeler ile İzin Veren Ülkeler

Kanuni düzenlemeler ile taşyıcı anneliğe izin veren ülkelerin başında Ukrayna ve Rusya gelmektedir²³. Rusya'nın taşyıcı annelik düzenlemesi Ukrayna'dan daha karışık olsa da her iki ülkenin düzenlemeleri bazı ortak noktalar içermektedir.

- 21 Nuray Ekşi, 'Mahkeme Kararlarında Sınıraşan Taşyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar' (2016) 36 (2) Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB) 1, 27-28.
- 22 Steven H. Synder and Mary Patricia Bryn, 'The Use of Prebirth Parentage Orders on Surrogacy Proceedings', 2005(6) Family Law Quarterly 633, 633-634; <https://www.researchgate.net/publication/7170329_The_use_of_prebirth_parentage_orders_in_surrogacy_proceedings>, Erişim tarihi 26 July 2019.
- 23 Konstantin Svitnev, 'Legal Control of Surrogacy International Perspectives' in Joseph G Schenker (Ed), *Ethical Dilemmas in Assisted Reproductive Technologies* (Berlin, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2011) 155.

Örneğin taşıyıcı annelik ile ilgili ödeme konuları kanun koyucu tarafından bizzat taraflara bırakılmıştır. Bu anlamda ticari taşıyıcı anneliğin serbest olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca taşıyıcı anneliğe başvuran aileler için herhangi bir vatandaşlık, ikametgâh veya oturma şartı aranmamaktadır. Çocuğun anne-baba üzerine kaydedilebilmesi için de idari bir süreç işletilmektedir. Bu süreçte yasal olarak taşıyıcı anneliğe başvuran ebeveynlerin isminin yazılabilmesi için taşıyıcı annenin rızası da gerekmektedir.

Ukrayna'da taşıyıcı annelik 2004 tarihli Ukrayna Aile Kanunu ile Ukrayna Sağlık Bakanlığı'nın 23 Aralık 2009 tarihli ve 771 numaralı Talimatı ile düzenlenmektedir²⁴. Bu talimat taşıyıcı anne için tıbbi uygunluk ve önceden doğum yapmış olma şartını içermektedir. Herhangi bir yaş sınırı bulunmamaktadır. Taşıyıcı anneliğe başvuran çiftlerin ise heteroseksüel olmaları ve evli olmaları gerekmektedir. Çünkü Ukrayna Aile Kanunu'nun 21. Maddesi'ne göre sadece heteroseksüel evlilikler geçerlidir. Aynı cinsiyete tabi kişilerin evlenmeleri yasak olduğu için taşıyıcı anneliğe başvuramazlar. Tek olarak yaşayanların da taşıyıcı anneliğe başvurmaları mümkün değildir. Bunun dışında taşıyıcı annelik için tıbbi bir gereklilik de şarttır. Ebeveynlerden en azından bir tanesinin çocukla genetik bağının olması gerekmektedir²⁵ ancak geleneksel taşıyıcı annelik Ukrayna'da kabul edilmemektedir²⁶. Taşıyıcı anneye tek seferde transfer edilebilecek embriyo sayısı her ne kadar bir veya iki olarak tavsiye edilse de en fazla üç olarak sınırlandırılmıştır²⁷. Ukrayna Aile Kanunu md. 123/2'ye göre taşıyıcı anneliğe başvuran çiftler çocuğun resmi anne ve babasıdır. Bu durum aynı kanunun 139/2 hükmü ile de teyit edilmiş ve taşıyıcı annenin hiçbir şekilde çocuğa annelik bağıyla bağlanamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte taşıyıcı anneliğe başvuranların nüfus müdürlüğünde çocuğun yasal anne ve babası olabilmeleri için taşıyıcı annenin noter onaylı izin vermesi şartı aranmaktadır²⁸. Ancak taşıyıcı annenin bu izni tamamen idari bir süreç olup izin verilmemesi durumunda mahkeme yoluyla da taşıyıcı anneliğe başvuran çiftlerin yasal ebeveynlikleri sağlanabilmektedir.

Kural olarak Ukrayna'da yabancı bir taşıyıcı anneden dünyaya gelen çocuklar doğumla Ukrayna vatandaşlığını kazanamamaktadır²⁹. Ukrayna Hukuku'nda taşıyıcı annelik sözleşmesinden doğan ödemelere ilişkin özel bir düzenleme olmadığı gibi yabancılık unsuru taşıyan taşıyıcı annelik uygulamalarının tanınmasına ilişkin de bir

24 Ukrayna Hukuku'na göre bu talimatlar bağlayıcıdır. Zira bu talimatlar Sağlık Bakanlığı tarafından Ukrayna Medeni Kanunu 281. Maddesinde düzenlenen yaşam hakkına bağlı olarak çıkarılmaktadır.

25 Ukrayna Nüfus Hizmetleri Kanunu Bölüm 3/1, para. 11'e göre taşıyıcı anneliğe başvuran çiftin doğan çocuğun yasal anne-babası olarak kaydedilebilmesi için yasal ön şart olarak aranmaktadır.

26 Ukrayna Aile Kanunu md. 123/2'ye göre sadece eşlerin (bir kadın ve bir erkek) embriyolarının bir başka kadının vücuduna yardımcı üreme teknolojileri yoluyla transfer edilmesi durumunda taşıyıcı annelik düzenlemesi kapsamına girer, Kanun Numarası 2947-III, Kabul Tarihi: 01.01.2004. 28 Ağustos 2018 tarihinde revize edilmiştir.

27 Talimatlar, Bölüm 3 para 3.6 (6).

28 Ukrayna Adalet Bakanlığı tarafından 18 Ekim 2000 tarihli 52/5 nolu tarafından onaylanan Nüfus Müdürlüğü Kuralları Bölüm III, s 1 para 11.

29 Ukrayna Vatandaşlık Kanunu md. 7.

düzenleme yoktur. Bu durum tamamen Ukrayna Medeni Kanunu'nda düzenlenen sözleşme serbestisi ilkesi ile çözüme kavuşturulmaktadır³⁰.

B. Taşyıcı Anneliğe Kısmen İzin Veren Ülke Hukukları

Bu kategorideki ülkeler arasında her türlü taşyıcı anneliğe değil sadece altruistik (ticari amaç taşımayan) taşyıcı anneliğe izin veren ülkeler üzerinde durulacaktır. Altruistik taşyıcı annelik Avrupa Birliği ülkeleri nezdinde sadece Birleşik Krallık³¹ ve Yunanistan'da kabul edilmiştir. Avrupa Birliği dışında da İsrail, Güney Afrika, Yeni Zelanda, Avustralya'nın New South Wales, Queensland, Güney Avustralya, Viktorya ve Batı Avustralya, Avustralya Başkent Eyaleti ile Amerika Birleşik Devletleri'nin Washington, Nevada, Virginia ve New Hampshire gibi eyaletleri de sayabiliriz³². Bu ülkelerde ana amaç ticari taşyıcı anneliği yasaklayarak taşyıcı anneliği ticari olmayan şekliyle sınırlamaktır. Bu amaçla bu ülkeler hem taşyıcı anne için hem de taşyıcı anneliğe başvuran aileler için ikametgâh, mutad mesken gibi sert şartlar öngörmektedir³³.

Bu ülkelerin hukuk sistemlerinde altruistik taşyıcı annelik belli şartlara haiz kişiler için geçerlidir. Güney Afrika ve Yunanistan gibi ülkelerde taşyıcı anneliğe başvuran aileler vatandaşlığı da otomatik olarak kazanmakla birlikte Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde vatandaşlığın taşyıcı anneden başvuran aileye geçmesi için bazı mekanizmalar öngörülmektedir. Altruistik kelimesinin anlamı da hukuk sistemleri arasında farklılık arz etmektedir. Birleşik Krallık'ta olduğu gibi taşyıcı anneliğe başvuran aileler doğumla bağlantılı masrafları taşyıcı anneye ödemektedir. Taşyıcı annelikle bağlantılı masraflar da tanımlanmış değildir. Bazı hukuk sistemlerinde hastane masrafları, sigorta, hukuki masraflar ve/veya seyahat masrafları olarak ödenmekle birlikte³⁴ bazı diğer hukuk sistemlerinde ise aynı zamanda gelir kaybının da taşyıcı anneye ödenmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır³⁵. Hatta İsrail devleti bir adım daha ileri giderek taşyıcı annenin çektiği acı ve ızdıraplar sonucu aylık tazminat bedellerinin de talep edilebileceğini belirtmektedir³⁶.

30 Ukrayna Medeni Kanunu md. 6/1 ve 627.

31 Birleşik Krallık'ta taşyıcı annelik konusunun yankı bulması 1985 yılında meydana gelen Baby Cotton davası ile olmuştur. Bu davada ABD vatandaşı anne-baba İngiltere'de taşyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olmuştur. Taşyıcı anne çocuğu teslim etmek istememiştir. ABD'li çift ise çocuk kaçırma iddiasında bulunarak İngiltere mahkemelerine başvurmuş ve mahkeme çocuğun ABD'li çifte iadesine karar vermiştir. Re C (A Minor) (Wardship: Surrogacy) [1985] FLR 846. Karar için bkz. Trimmings and Beaumont, (n 2) 440.

32 Taşyıcı annelik sözleşmesinin hukuken geçerli olduğu ülkelerin başında ABD gelmektedir. Ancak ABD'nin genelinde bu konu ile ilgili bir hukuk birliği yoktur. Bu konuda bkz. Ergun Özsunay, 'Yapay Döllenmeye İlişkin Hukuki Sorunlar' (2009) Ankara Barosu Yayınları (II. Sağlık Hukuku Kurultayı) 57, 85.

33 Örneğin Avustralya'nın Başkent, New South Wales, Queensland ve Batı Avustralya Eyaletlerinde taşyıcı anneliğe başvuran ebeveynler bu eyaletlerde ikamet etmek zorundadır. Aynı durum Birleşik Krallık için de geçerlidir.

34 Avustralya, Yeni Zelanda, Yunanistan, Güney Afrika ve ABD'nin Virginia, Nevada ve Washington Eyaletleri.

35 Avustralya, Yunanistan, Güney Afrika, İsrail ve ABD'nin New Hampshire Eyaleti.

36 Bu konuda bkz. Avishalom Westreich, 'Surrogacy and Egg Donation in Israel: legal arrangements, difficulties and arrangements' in Piotr Mostowik (ed), *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood Global Perspective* (IWS 2019) 269 vd.; Liubov Ben-Nun, *Surrogate Motherhood Hagar and Sarah* (B.N. Publications 2014) 74 vd.

Bu ülkeler arasında ikili bir ayırım da yapılabilir. Taşıyıcı annelik için mahkemeden veya özel bir komiteden ön onay talep edilen ülkeler ile herhangi bir ön onay şartı bulunmayan ülkeler.

1. Ön Onay Şartı Aranmayan Ülkeler

Ön onay şartı aranmayan ülkeler arasında ilk başta Birleşik Krallık ile Avustralya'nın New South Wales, Queensland, Güney Avustralya ve Avustralya Başkent eyaletleri sayılabilir. Bu ülkelerin hukuklarına göre çocuğun doğumuyla birlikte yasal annelik kurulmaktadır. Buna bağlı olarak taşıyıcı annenin evlilik durumuna göre yasal babalık da sağlanmaktadır. Zira taşıyıcı anne çocuğun yasal annesi onun kocası da çocuğun yasal babası olarak kabul edilmektedir³⁷. Taşıyıcı annenin ve kocasının bu hukuki statülerini bertaraf edip taşıyıcı anneliğe başvuran çiftlere geçirilebilmesi için "parental order application" (ebeveynlik başvurusu) olarak adlandırılan bir başvuruda bulunması gerekiyor. Buna Avustralya'da "parentage order application" ismi verilmektedir. Bu başvurunun Birleşik Krallık ve Avustralya'da kabul edilip başvuran çiftlerin yasal anne ve babalığına izin verilebilmesi için taşıyıcı anneliğin ticari amaçla yapılmamış olması, taşıyıcı anneliğe başvuran çiftlerin kendi ülkelerinde ikamet etmesi, taşıyıcı anne ve kocasının bu geçişe muvafakat vermesi ve de başvurunun doğumdan itibaren en geç 6 ay içinde yapılmış olması gerekmektedir³⁸.

Bunun dışında taşıyıcı anneliğe başvuran çiftlerin çocukla genetik bağlarının bulunması, başvuranların 18 yaşından büyük olmaları ve başvuranların tek olmaması yani mutlaka evli veya değil ama çift olmaları ve çocuğun başvuru sırasında taşıyıcı anneliğe başvuran çiftle birlikte yaşaması gibi ek bazı şartlar da aranmaktadır³⁹.

Bu şartları taşımayan çiftler için mahkemelerin yasal anne-babalığa hükmetme şansı yoktur. Ancak Avustralya'nın New South Wales ve Queensland gibi eyaletlerinde çocuğun yüksek menfaatlerine uygun olduğu ölçüde bazı şartları taşımasa da mahkemelerin taşıyıcı anneliğe başvuran ebeveynleri yasal anne-baba olarak kabul etmesine imkân tanımaktadır. Ancak her halukarda bu taşıyıcı anneliğin altruistik olması zorunludur. Mahkemeler bunun aksine bir karar veremez⁴⁰.

37 Birleşik Krallık Human Fertilisation and Embrology Act (HFEA) 2008 Bölüm 33 Para. 1 hükmü şu şekildedir: Bir embriyonun veya spermin ve yumurtaların içine yerleştirilmesi sonucu bir çocuğu taşıyan veya taşımış olan kadından başka hiçbir kadın, çocuğun annesi olarak değerlendirilemez. Aynı Kanunun 35. Bölümünün ilk paragrafında da şu hüküm yer almaktadır: eğer işlem sırasında kadın (taşıyıcı anne) bir evliliğe tarafsız ve embriyo evliliğe taraf diğer kişinin (kocası) spermyle oluşturulmamışsa, bu takdirde evliliğin diğer tarafı (taşıyıcı annenin kocası) bu süreçte rıza göstermediği ispatlanmadıkça çocuğun yasal babası olarak kabul edilir. Benzer şekilde Avustralya Federal Aile Kanunu'na göre de fertilite süreci sonunda hamile kalan taşıyıcı annenin çocuğun yasal annesi olduğu ve bu duruma rıza gösteren partneri veya kocasının da yasal baba olarak kabul edildiği düzenlenmiştir (Federal Aile Kanunu Bölüm 7/D/60 HB).

38 Birleşik Krallık HFEA 2008, Bölüm 54.

39 ibid.

40 New South Wales Taşıyıcı Annelik Kanunu (Surrogacy Act) 2010, Bölüm 23; Queensland Taşıyıcı Annelik Kanunu, Bölüm 22 ve 23.

Birleşik Krallık'ta durum tamamen farklı olup mahkemelerin taşiyıcı anneye yapılan ödemelerden başka hiçbir konuda takdir hakkı bulunmamaktadır. Özellikle HFEA 2008 Bölüm 54 (8) çerçevesinde Birleşik Krallık mahkemeleri makul masrafları aşan ödemeleri de geçmişe etkili olarak ödeme konusunda izin verebilmektedir. Bu durum milletlerarası taşiyıcı annelikten doğan ebeveyn başvurularına da uygulanmaktadır. Bu nedenle Birleşik Krallık'ta taşiyıcı annelik için aranan şartlara haiz olmayan çiftler için evlatlık, koruyucu aile veya ikamet izni gibi yollar önerilmektedir.

2. Ön Onay Şartı Aranan Ülkeler

Ön onay şartı aranan ülkelerin başında ise Yunanistan, İsrail, Güney Afrika, Avustralya'nın Batı Avustralya ve Victoria Eyaletleri, Yeni Zelanda ve ABD'nin Virginia ve New Hampshire eyaletleri gelmektedir⁴¹. Bu ülke hukuklarına göre taşiyıcı annelik, fertilitite prosedüründen önce kanuni şartlara haiz olup olmaması bakımından bir mahkeme veya komitenin onayına tabidir. Aksi takdirde süreç başlayamadığı gibi genellikle ön onayın alınmasıyla birlikte de doğumdan itibaren taşiyıcı anneliğe başvuran çiftler yasal anne-baba olarak kabul edilmektedir⁴². İsrail'de durum biraz farklıdır. Zira İsrail'de taşiyıcı anneliğe başvuran çiftler, çocuğun doğumu ile değil çocuğa vasi olarak bir sosyal hizmetler memurunun atanmasıyla yasal anne-babalık hakkını kazanmaktadır. Taşiyıcı anneliğe başvuran çiftlerin doğumdan itibaren 7 gün içerisinde aile sıfatı hükmü (parental decree) için başvuru yapmaları gerekmektedir. Çocuğun yüksek menfaatlerine aykırı olmadığı sürece de bu başvurular kabul edilmektedir⁴³.

C. Taşiyıcı Anneliğin Düzenlenmediği Ülkeler

Bu grupta taşiyıcı anneliğe ne açıkça izin veren ne de açıkça yasaklayan ülkeler kastedilmektedir. Bu ülkelere örnek olarak Belçika, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, İrlanda, Japonya, Brezilya, Arjantin, Venezuela, Meksika (Cuhila ve Mexico City), Guatemala, İspanya, Avustralya (Kuzey Bölümü) ve ABD'nin Minnesota ve Wisconsin Eyaletleri örnek olarak sayılabilir. Her ne kadar taşiyıcı annelik yasal olarak ne izin veriliyor ne de yasaklanıyor olsa da, bu ülkelerde özellikle ticari taşiyıcı annelik yapmak yasaktır ve tanınmamaktadır. Hatta İrlanda örneğinde olduğu gibi bazı ülkelerde ticari amaçla yapılan taşiyıcı annelik insan ticareti suçu olarak tanımlanmış ve bu nedenle cezai yaptırımlar hüküm altına alınmıştır⁴⁴.

41 Yunanistan'ın 3089/2002 sayılı Tıbbi Yardımcı Üreme Kanunu ve 3305/2005 sayılı Tıbbi Yardımcı Üreme Uygulama Kanunu; İsrail'in Embryo Taşıma Sözleşmesi Kanunu (Sözleşme İzni ve Doğan Çocuğun Statüsü) 5756-1996; Güney Afrika'nın Çocuk Kanunu Bölüm 19, Batı Avustralya Eyaleti Taşiyıcı Annelik Kanunu, Viktorya Eyaleti Yardımcı Döllenme Tedavileri Kanunu, Yeni Zelanda Yardımcı Döllenme Teknolojileri Kanunu, New Hampshire Revised Statutes Annotated §§ 168-B1 – B32; Viktorya Revised Statutes Annotated §§ 20-156 ve 165'e kadar.

42 Yunanistan, Güney Afrika ve ABD'nin Virginia Eyaletinde durum böyledir.

43 İsrail'deki düzenleme için bkz <<https://www.btl.gov.il/English%20Homepage/Benefits/Maternity%20Insurance/Surrogacy/Pages/BPPeriodIntendeParent.aspx>>, Erişim Tarihi 21 August 2019.

44 Human Trafficking Act 2008 (İrlanda Ceza Kanunu Bölüm 2(2)). İrlanda İnsan Ticareti Suçları düzenlemeleri için bkz <<http://www.irishstatutebook.ie/eli/2008/act/8/section/2/enacted/en/html#sec2>>, Erişim Tarihi 21 August 2019.

Bu ülkelere altruistik taşıyıcı annelik bakımından baktığımızda da her ülkenin kendi iç işleyişinde kliniklerin uyması tavsiye edilen kılavuz niteliğinde düzenlemeler getirildiğini görüyoruz. Örneğin İrlanda’da bu tür klinikler İrlanda Tıbbi Konseyi tarafından düzenlenen kılavuzlara bağlı olarak çalışmakta iken⁴⁵, Brezilya’da taşıyıcı annelikle ilgili Yardımcı Üreme Teknolojileri Federal Tıbbi Kurulu tarafından tavsiye niteliğindeki kurallara göre görev yapmaktadır⁴⁶.

Bu ülkelerin bazılarında ise bir takım kanuni düzenleme hazırlıkları yapılmıştır. Örneğin Belçika’da 2012 yılından itibaren gerek ticari taşıyıcı anneliğin yasaklanması gerek evlatlık ile ilgili yasal düzenlemelerin değiştirilmesi şeklinde olmak kaydıyla taşıyıcı annelikle ilgili birçok alternatif kanuni önerileri getirilmiştir⁴⁷. Çek Cumhuriyeti’nde ise Çek Medeni Kanunu’nun 804. Bölümü’nde ticari amaç gütmeyen taşıyıcı annelikle ilgili bazı ifadeler geçmekle birlikte teknik ve detaylı bir düzenleme hali hazırda bulunmamaktadır⁴⁸.

Arjantin’de de her ne kadar 2016 yılının Kasım ayında senatör Laura Montero tarafından taşıyıcı annelikle ilgili bir kanun tasarısı teklifinde bulunulmuş olsa da 2017 yılının Nisan ayında bu teklif reddedilmiştir⁴⁹.

İran Hukuku’nda da taşıyıcı anneliğe izin veren bir düzenleme yoktur. Ancak yasak olduğuna dair de bir düzenleme mevcut değildir. İran Hukuku’na göre Kuran ya da sünnet tarafından açıkça yasaklanmayan fiiller meşru kabul edilmektedir. Şii din adamları bir kadına eşi dışında bir erkeğin sperminin transfer edilmesini rahmine bir embriyonun yerleştirilmesinden farklı yorumlamakta ve yasal kabul etmektedir. Taşıyıcı anneliği bir nevi süt anne gibi görerek dinen de doğru bulmaktadır. Bebeği doğuran taşıyıcı anne doğum belgesine resmi anne olarak yazılmakta olup bunun için taşıyıcı annenin evli olmaması gerekmektedir⁵⁰.

D. Taşıyıcı Anneliğe İzin Verilmeyen Ülkeler

Bu grupta gerek ticari amaçla gerekse altruistik olarak taşıyıcı anneliğin yasaklandığı ülkeler kastedilmektedir. Bu grup ülkeler arasında Türkiye, Almanya, Fransa, Çin, Avustralya’nın Tazmania bölgesi, ABD’nin Michigan, New York ve District of Columbia Eyaletleri ve Meksika’nın Queretaro bölgesi sayılabilir. Türkiye’de

45 Eric Scott Sills, Clifford M. Healy, ‘Building Irish Families Through Surrogacy: Medical And Judicial Issues for the Advanced Reproductive Technologies’, <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2585562/>> Erişim Tarihi 21 August 2019.

46 <<https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/brazil-new-rules-approved-for-assisted-reproduction/>>, Erişim Tarihi 21 August 2019.

47 Konuyla ilgili detaylı çalışma için bkz. Liesbet. Pluym & Guido Pennings, ‘Surrogate Motherhood in Belgium’ in E. Sills (ed) *Handbook of Gestational Surrogacy: International Clinical Practice and Policy Issues* (Cambridge 2016) 116.

48 <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Civil-Code.pdf>>, Erişim Tarihi 21 August 2019.

49 Gloria Torres, Anne Shapiro, Tim K. Mackey (n 1) Erişim Tarihi 21 August 2019.

50 Svitnev, (n 23) 158 vd.

taşyıcı annelik ilk olarak Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik ile yasaklanmıştır. Yönetmeliğe göre, kendilerine üremeye yardımcı teknik uygulanacak eşlerden alınan yumurta ve sperm ile bunlardan elde edilen embrioların bu yönetmelikte belirlenen esaslar dışında her ne maksatla olursa olsun bulundurulması, kullanılması, nakledilmesi ve satılması yasaktır⁵¹. Ayrıca ülke içi veya ülke dışında yönetmelik ile yasaklanmış üremeye yardımcı tedavi yöntemlerinden faydalanarak çocuk sahibi olan çiftler, gebe kalan kişi, kocası, donör veya donörler ve Türkiye’de buna aracı olanlar hakkında adli yönden işlem yapılmak üzere Cumhuriyet Savcılığı’na suç duyurusunda bulunulacak olup (Yön. m. 28 atfıyla Ek 17 Müeyyide Formu no. 5) Türk Ceza Kanunu md. 231/1 hükmü çerçevesinde “soy bağına değiştirme” suçundan 3 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı da hüküm altına alınmıştır⁵². Daha sonrasında ise 05.12.2018 tarih ve 30616 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7151 sayılı ‘Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’ ile 2238 sayılı ‘Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun’ hükümlerinde değişiklik yaparak taşyıcı annelik yasağı açıkça yasa kapsamına alınmıştır.

Almanya’da taşyıcı annelik 1990 tarihli Embriyo Koruma Kanunu ile özel olarak belirtilerek yasaklanmıştır. Aynı şekilde 2001 tarihli Evlatlık Yerleştirme Kanunu hükümlerine göre de bazı yasaklayıcı hükümlere rastlanmaktadır. Çin’de ise taşyıcı annelik 2001 tarihli Yardımcı İnsan Üreme Teknolojisi için İdari Önlemler ve 2003 tarihli İnsan Üreme Teknolojisi Etik Prensipleri ve İnsan Sperm Bankası kuralları çerçevesinde yasaklanmıştır⁵³. Meksika Queretaro Bölgesi’nde ise Medeni Kanun’un 400. maddesine göre yasaklanmıştır⁵⁴. Fransa’da ise 1994 tarihli Bioetik Kanunu çerçevesinde yasaklanmıştır.

Yasaklayan ülkelerin yasaklama gerekçeleri arasında şu argümanlar yer almaktadır:

- Taşyıcı annelik gerek çocuğun gerekse taşyıcı annenin insan haysiyetini azaltmakta ve kendilerini bir sözleşmenin konusu haline getirmektedir⁵⁵
- Taşyıcı annelik hiç de hoş karşılanmayacak bölünmüş anneliğe (split motherhood) yol açar⁵⁶

51 Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik’in Müeyyideler başlıklı 28. Maddenin atfıyla Yönetmeliğin 17 nolu eki, RG 30.09.2014/29135.

52 Türkiye’de taşyıcı annelik ile ilgili ayrıca bkz Ebru Şensöz Malkoç, ‘Uluslararası Taşyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflara Uygulanacak Hukuk’ (2005) 35 (2) MHB 13, 15-16; Şafak Parlak Börtü, ‘Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç’ (2019) 39 (1) MHB 63, 96 vd; S. Ahsen Türkmen, ‘Milletlerarası Özel Hukukta Taşyıcı Annelik’, in Günseli Öztekin Gelgel and Faruk Kerem Giray (eds), *Milletlerarası Aile ve Çocuk Hukukuna İlişkin Seçilmiş Makaleler* (Beta 2017) 142 vd.

53 Her iki düzenleme için bkz <<http://www.moh.gov.cn/publicfiles/business/htmlfiles/mohkjjys/s3581/200805/35747.htm>>, Erişim tarihi 21 August 2019.

54 Carlos Martinez De Aguirre, ‘Surrogate Motherhood in Spanish and Latin American Law: The law and the loophole’ in Piotr Mostowik (ed), *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood Global Perspective* (n 1) 395.

55 Ör: Almanya’da ve Türkiye’de kabul edilen ana gerekçe budur.

56 Ör: Almanya.

- Taşıyıcı annelik çocuğun menfaatlerine aykırıdır⁵⁷
- İnsan bedeni veya insanın medeni durumu özel düzenlemelere konu olamaz⁵⁸
- İzin verilirse taşıyıcı annelik hukuki, sosyal ve etik olarak birçok probleme yol açabilir⁵⁹.

Ancak tüm bu yasaklara rağmen bu ülkelerde taşıyıcı annelik yoluyla bir doğum gerçekleşmişse yasal annelik kuralları uygulanacaktır. Başka bir ifadeyle çocuğu doğuran çocuğun annesidir genel kuralı çerçevesinde taşıyıcı anne çocuğun yasal annesi olacak ve evliyse taşıyıcı annenin kocası da çocuğun yasal babası olarak kabul edilecektir⁶⁰. Keza TMK m. 282 gereğince de çocuk ile ana arasındaki soybağı doğumla kurulur⁶¹.

Görüldüğü gibi dünya ülkeleri arasında taşıyıcı anneliğe ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusu olmasına rağmen yasal olarak düzenlense de düzenlenmese de hayatın olağan akışı içerisinde taşıyıcı annelik yapılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla yasal düzenleme içermeyen veya açıkça yasaklayan ülkelerde yaşayanlar için dahi taşıyıcı annelik uygulamaları söz konusu olmaya devam etmektedir. Ancak bu uygulamalar hem yasal engellemeler sebebiyle hem de mahremiyet içermesi bakımından gizli tutulmaktadır. Bu nedenle taşıyıcı annelik konusunun uygulamasıyla ilgili olarak gerçek ve kapsamlı bir veriye ulaşmak da güçleşmektedir.

IV. İstatistik Veriler Çerçevesinde Uygulamada Taşıyıcı Annelik

Taşıyıcı annelik konusunda sahada yapılan sınırlı çalışmalardan biri de Nuffield Vakfı tarafından 112.000 sterlin tutarında bir hibe ile Katarina Trimmings ve Paul Beaumont tarafından 2010-2012 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmadır⁶². Çok sayıda taşıyıcı annelik ajansı ve bir hukuk bürosu ile yapılan bu çalışmada çok önemli istatistik veriler elde edilmiştir. Bu veriler ışığında da öncelikle taşıyıcı anneliğin nedenlerini, dünyada hangi ülkelerin taşıyıcı annelik için tercih edildiğini, bu sürece katılanların cinsel yönelimlerinin ve medeni hallerinin ne olduğunu, bu süreçte meydana gelen sorunları ve bu sorunların hangi sebeplerle meydana geldiğini, bu sorunlara ülkesel olarak ne gibi çözüm önerileri getirildiğini de öğrenme fırsatı yakalıyoruz.

Buna ek olarak İngiltere’de Kent Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından 2015 yılında hazırlanan⁶³ ve daha sonra Aralık 2018 tarihinde tekrar güncellenen İngiltere’de taşıyıcı annelik uygulamaları çalışması da önem arz etmektedir⁶⁴.

57 Ör: Çin.

58 Ör: Fransa.

59 Ör: Çin.

60 Ör: Almanya Medeni Kanunu md. 1591 ve 1592.

61 Aynı maddenin ikinci fıkrasında “Çocuk ile baba arasında soybağı, ana ile evlilik, tanınma veya hâkim hükmiyle kurulur.” demek suretiyle, baba ile çocuk arasında kurulacak olan soybağı düzenlenmesine yer verilmiştir.

62 Trimmings and Beaumont (n 2) 464-501.

63 Rapor için bkz <<https://kar.kent.ac.uk/59740/1/Surrogacy%20in%20the%20UK%20Report%20FINAL.pdf>>.

64 Rapor için bkz <<https://surrogacyuk.org/wp-content/uploads/2018/12/Surrogacy-in-the-UK-2nd-Report-20181230.pdf>>.

Trimmings ve Beaumont tarafından 2012 yılında yayınlanan araştırmada 80 adet taşyıcı anne acentesi, fertilité klinikleri ve taşyıcı anneliği yasaklamayan ülkelerdeki hukukçulara (özellikle de ABD, Hindistan ve Ukrayna) detaylı soru örnekleri gönderilmiştir. Bu gruplara 1 Ocak 2006 ile 31 Ağustos 2011 tarihleri arasında sınıraşan taşyıcı annelik hakkında bilgiler, başvuran ebeveynlerin oturduğu yer, uyruğu, yaşı, cinsiyeti, cinsel eğilimleri ve medeni halleri gibi profil bilgileri ile yine aynı şekilde taşyıcı anne hakkındaki profil bilgileri (özellikle kendisinin de çocuğu olup olmadığı, medeni hali, neden bu işi yaptığı vs.) ve de taşyıcı annelik süreciyle ilgili sorulardan (başvuru tarihleri, taşyıcı annelik türü, bu şekilde doğan çocuk sayısı vs.) oluşmaktadır. Soruların belli bir kısmı da hukuki problemlere yöneliktir. Hukuki sorunlar “tanıma sorunları” ve “diğer hukuki sorunlar” olmak üzere iki ana kısımda incelenmiştir. Tanıma problemleri de taşyıcı anne bakımından ve de başvuran ebeveynler bakımından olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu nedenle tanıma problemlerine ilişkin hem usuli hem de esasa ilişkin sorunlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Diğer hukuki sorunlar kısmı da “kanunlar ihtilafından kaynaklanan hukuki sorunlar” ile “daha ileri aşamada karşılaşılan hukuki sorunlar” olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Kanunlar ihtilafında göçmenlik sorunları, soybağı gibi sorunlar araştırılırken daha ileri aşamadaki sorunlardan ise taraflar arasındaki velayet sorunları ve diğer sorunlar kastedilmektedir.

Sadece 10 aracı firma bu araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Bu araştırmaya katılıp soruların tamamını yanıtlayan ABD merkezli bir hukuk bürosu olmuştur. Bunun dışında kalan dokuz adet aracı firma araştırmaya katılmayı kabul etse dahi tüm bilgi ve belgeler tamamlanmadığı için sadece dört tane aracı firma en azından uluslararası taşyıcı annelik ile ilgili verileri paylaşmayı kabul etmiştir. Bu aracı firmalardan üç tanesi ABD merkezli olup bir tanesi de Hindistan merkezlidir.

Uygulamada taşyıcı anneliğe ilişkin somut verilere ulaşmak amacıyla yapılan bu çalışmalara ticari amaç gözetmeyen sadece tam taşyıcı anneliğin (gestational surrogacy) Fransa’da yasal hale getirilmesi için çaba sarf eden bir Fransız organizasyon da katılmıştır. Bu organizasyonun üyeleri de daha önce sınıraşan taşyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olan ailelerden oluşmaktadır. Fransa’da taşyıcı annelik yasak olmasına rağmen bu organizasyonun bu tür bir çalışmaya girmesi de önemlidir. Bu çalışmada bu organizasyona da sorular gönderilmiş, sorular Fransızcaya çevrilerek üyelerine dağıtılmıştır. Mevcut üyelerin 13 tanesinden yanıt gelmiştir.

ABD merkezli hukuk bürosu verdiği yanıtlarda 2006 ile 2011 yılları arasında 31 adet taşyıcı annelik işlemi yaptığını belirtmiştir. Bunların yıllara göre dağılımı ise 2006 yılında 3 Başvuru 2007 yılında 6 başvuru, 2008 yılında 9 başvuru, 2009 yılında 11 başvuru, 2010 (31 Ağustos’a kadar) 2 kişi şeklinde olmuştur⁶⁵.

65 Trimmings and Beaumont (n 2) 467.

Yukarıda belirtilen dört adet aracı acente bakımından, ABD merkezli birinci aracı acenteye toplamda 135 adet başvuru olduğu bildirilmiştir. Yine ABD merkezli ikinci acentede ise bu rakam 184'e çıkmıştır. Hindistan'da işlem yapan ABD merkezli üçüncü acentede bu rakam 67 olarak bildirilmiştir. Hindistan merkezli dördüncü acente ise 2006-2010 yılları arasında toplamda 41 adet başvuru aldığını bildirmiştir⁶⁶.

ABD merkezli hukuk bürosuna gelen 31 çiftin yaptığı başvurunun 8 tanesi Almanya'dan, 6 tanesi İsrail'den, 5 tanesi Kanada'dan diğer 5 tanesi İtalya'dan, 2 çift Fransa'dan yine 2 çift İspanya'dan, 1 çift Birleşik Krallık, 1 çift Peru ve 1 çift de Norveç'ten olmuştur. Dolayısıyla başvuran ailelerin %60'ının Avrupa ülkelerinden olduğu görülmektedir⁶⁷.

Aracı firmalara başvuran ailelerin uyuğuna baktığımızda bir numaralı ABD merkezli acenteye başvuru yapan 135 kişiden %89'u Birleşik Krallık'tan olup onu %5 ile Fransa izlemektedir. Buna ek olarak başvuranların %3'ü İrlanda'dan, %2'si Almanya'dan %1'i de İspanya'dan gelmektedir⁶⁸.

2006-2010 yılları arasında toplamda 184 başvurunun yapıldığı ikinci ABD merkezli acentede ise 37 başvuruya Fransa birinci, 36 başvuruya İsrail ikinci, 23 başvuruya İsveç, 17 başvuruya Birleşik Krallık, 11 başvuruya İspanya, 8 başvuruya Hollanda, 7 başvuruya İsviçre ve İrlanda, 5 başvuruya Belçika ve Almanya, 4 başvuruya Avustralya, Norveç ve İtalya, 3 başvuru ile Kanada, 2 başvuru ile Meksika, Slovakya, İzlanda ve Portekiz, 1 başvuruya da Çek Cumhuriyeti, Şili, Singapur, Danimarka ve Kore gelmektedir⁶⁹.

Hindistan'da hizmet veren Amerika merkezli acenteye yapılan 67 başvurunun 64'ü ABD vatandaşlığına sahip ebeveynlerden oluşmakta olup geri kalan 3 tanesi de yine Birleşik Krallık vatandaşıdır⁷⁰.

Hindistan merkezli dördüncü acente ise kendisine 2006-2010 yılları arasında yapılan 38 başvurunun 12 tanesinin ABD'den, 6 tanesinin Birleşik Krallık'tan, 5 tanesinin Nijerya'dan yapıldığını belirtmiş olup Avustralya, Fransa, Sri Lanka'dan 3 tane, Kanada ve İsrail'den 2 tane, Hollanda ve Morityus'tan da 1 adet başvuru olduğunu belirtmiştir⁷¹.

Fransa'daki organizasyon üyelerinin 13 tanesinden gelen yanıtlara göre başvuran ailelerin 11 tanesi Fransa'da ikamet ederken bir tanesi Lüksemburg bir tanesi de Belçika'da ikamet etmektedir⁷².

66 ibid 483.

67 ibid 469.

68 ibid 486.

69 ibid 488-489.

70 ibid 489.

71 ibid 490-491.

72 ibid 491.

ABD merkezli hukuk bürosuna başvuruda bulunan ebeveynlerin (31 başvuru) yaş ve cinsiyet eğilimlerine baktığımızda 11 başvurunun yaş ortalamasının 41 ile 45 yaşları arasında olduğu, 8 başvurunun 36-40 yaşları arasında olduğu, 4 başvurunun 31-35 yaş grubunda olduğu, 25-30 yaş grubu ile 50 yaşın üzerinde başvuranların sayısının her birinin 3 adet olduğu, 25 yaşından küçük başvuru sahibinin olmadığı belirtilmiştir⁷³. Fransız organizasyona başvuruda bulunan 5 tanesi 31-35 yaş grubunda diğer 5 tanesi de 36-40 yaş grubundadır. Bir tanesi 25-30 yaş grubu arasında 1 tanesi de 46-50 yaş grubunda yer almaktadır ve bu yönüyle de tektir⁷⁴.

Başvuruda bulunanların cinsel eğilimlerine baktığımızda ise ABD merkezli büroya başvuranların %68'i (21 başvuru) heteroseksüel çiftlere aittir. Eşcinsel çiftlerin başvurusu sadece 5 adettir. 4 adet başvuru heteroseksüel olup tek yaşayan 1 adet de biseksüel kişiye aittir. Fransız organizasyona başvuranlarda ise 13 başvurunun 10 tanesi heteroseksüel bir çift iken 1 tanesi heteroseksüel tek yaşayan, 1 tanesi eşcinsel tek, 1 tanesi eşcinsel çifttir⁷⁵.

Hukuk bürosuna başvuran çiftlerin medeni durumlarına baktığımızda 31 başvurunun 20'sinin evli olduğu, 6 başvuru sahibinin birlikte yaşadığı belirtilmiştir. Bu 31 başvuruda yer alan taşiyıcı annelerin tamamı ABD vatandaşı olup ABD'de ikamet etmektedir.

Fransız organizasyona cevap veren 13 kişiden 7'si evli 4 tanesi de birlikte yaşamakta 2 kişinin de herhangi bir birlikteliği bulunmamakta olup⁷⁶ bu organizasyondaki taşiyıcı annelerin 5 tanesi ABD (Kaliforniya), 4 tanesi Kanadalı, 2 tanesi Rus, 1 tanesi Ukrayna, 1 tanesi de Hint vatandaşıdır ve hepsi kendi ülkesinde ikamet etmektedir⁷⁷.

Taşiyıcı annelerin yaşlarına baktığımızda ise 13 tanesinin 36-40 yaş grubunda olduğu, 9 tanesinin 25-30 yaşları arasında diğer 9 tanesinin ise 31-35 yaşları arasında olduğu belirtilmiştir. 31 adet taşiyıcı annelik işleminde yer alan taşiyıcı annelerin 23 tanesi evlidir. 7 tanesi de bekardır. 1 tanesi de boşanmıştır. Taşiyıcı annelerin tamamının kendi çocuğu bulunmaktadır⁷⁸.

Bu 31 adet taşiyıcı annelik başvurusunun türüne baktığımızda ise 14 tanesinin başvuran erkeğin spermi ile anonim bir yumurta donörünün döllenmesi sonucu oluştuğunu, 13 tanesinin başvuran erkeğin spermi ile başvuran kadının yumurtasının döllenmesi sonucu, 1 tanesinin başvuran erkeğin spermi ile yumurta donörünün kim olduğunun bilinerek oluşturulduğu iki tanesinin ise diğer yollarla oluşturulduğu bilgisine ulaşılmıştır. Başvuran kadının yumurtası ile dışarıdan (anonim veya değil)

73 Yaş ve cinsi eğilimlere ilişkin dört farklı acenteden bilgilerin eksik veya sürecin devam etmesi sebebiyle bilgi alınamamıştır.

74 Trimmings and Beaumont (n 2) 470-471.

75 ibid 471.

76 ibid 472-473.

77 ibid 494-495.

78 ibid 474-475.

bir erkeğin sperminin dölllenmesine rastlanmamıştır. Fransız organizasyona cevap veren 13 kişiden 6 tanesi başvuran babanın spermiyle başvuran annenin yumurtasının dölllenmesi sonucu, diğer 6 tanesi başvuran babanın spermiyle donörden alınan yumurta ile, 1 tanesi de başvuran babanın spermiyle taşıyıcı annenin yumurtalarının dölllenmesi sonucu oluşmuştur⁷⁹.

Bu taşıyıcı annelik başvurularının 10 tanesi tek çocuk olarak dünyaya geldiği, 7 başvurunun ikiz olarak sonuçlandığı, 3 tanesinin de düşük olduğu belirtilmiştir. Fransa’da ise 13 başvurunun 7 tanesi ikiz, 4 tanesi tek çocuk, 1 tanesi düşük 1 tanesinin de hamileliğe devam edemediği belirtilmiştir⁸⁰.

Bu verilerden de anlaşıldığı üzere dünyanın hemen hemen tüm yerlerinden ABD’ye taşıyıcı annelik için başvurular olmaktadır. Avrupa ülkeleri arasında ABD’de taşıyıcı anneliğe en çok başvuran ülkelerden birinci sırada Birleşik Krallık ile Fransa gelmektedir. Bu durum taşıyıcı annelik uygulamasının yasaklanması veya şarta bağlanmasının taşıyıcı anneliği durdurmadığının en güçlü kanıtıdır. ABD’ye Avrupa dışından en çok başvuru ise İsrail’den gelmektedir. Hindistan’da en fazla başvuruda bulunan ülke ise ABD’dir. Amerikalıları İngilizler takip etmektedir.

Görüldüğü gibi Birleşik Krallık her ne kadar ticari taşıyıcı anneliği yasaklayıp altruistik taşıyıcı anneliğe izin verse de yine de Birleşik Krallık’tan çok fazla ABD ve Hindistan gibi taşıyıcı anneliğin izin verildiği ülke ve eyaletlere başvuru olmaktadır. Bu konu İngiltere’de mukim Kent Üniversitesi Hukuk Fakültesi önderliğinde hazırlanan ve uygulamadan da birçok uzmanın destek verdiği başka bir önemli çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmanın ilki 2015 yılında hazırlanmıştır. Daha sonra aynı çalışma Aralık 2018 tarihinde güncellenerek tekrar yapılmıştır⁸¹. Bu çalışmada temel amaç taşıyıcı anneliğin Birleşik Krallık’taki durumunu ve uygulamasını ortaya koyarak İngiliz Hukuku’nun taşıyıcı annelik konusunda bir reforma ihtiyaç duyup duymadığının araştırılması ve gerekli kanuni düzenlemelerin yapılması konusunda önerilerde bulunulmasıdır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında birçok farklı veri tabanından yararlanılmıştır. Bunlardan ilki Birleşik Krallık Adalet Bakanlığı tarafından verilen yasal ebeveynlik kararı (parental order) için başvuru sayısıdır⁸². Bu veriler İngiltere’de doğan, yurt dışında doğan ve bilinmeyen olmak üzere üç kategoride yasal ebeveynlik karar sayılarına bakılarak hem taşıyıcı annelik yoluyla kaç kişinin Birleşik Krallık’ta doğduğu konusunda hem de sınıraşan taşıyıcı annelik uygulamaları ile ilgili fikir vermektedir.

79 ibid 476-477.

80 ibid 478.

81 Kent Üniversitesi 2018 Raporu (n 64). Bu çalışma Kent Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden Dr. Kirsty Horsey, Surrogacy UK Danışma Kurulu Üyesi Natalie Smith, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Çalışma Grubu Üyesi Alan Mc Allen, İngiltere’de mukim ve genetik çalışmalar yapan Progress Educational Trust Direktörü Sarah Norcross, Aile Hukuku Avukatı Andrew Powell ile Surrogacy UK Başkanı Sarah Jones’un katkılarıyla hazırlanmıştır.

82 ibid 20.

Tablo 1: Birleşik Krallık Adalet Bakanlığı Yasal Ebeveynlik Başvuru Verileri (Çocuk sayısına göre)

Yıllar	Birleşik Krallık	Yabancı	Bilinmeyen
2011	98	6	17
2012	134	8	48
2013	102	31	29
2014	164	18	61
2015	141	38	152
2016	163	27	217
2017	147	19	166
2018 (1. Ve 2. Çeyrek)	73	13	90
Toplam	1022	160	780

Aynı şekilde Birleşik Krallık pasaport ofisi tarafından paylaşılan yasal ebeveynlik başvurularına baktığımızda da benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır. 2008-2017 yılları arasında yasal ebeveynlik talebiyle Birleşik Krallık'ta ve Birleşik Krallık dışında doğan sayıları yayınlamıştır⁸³.

Tablo 2: Birleşik Krallık Pasaport ofisi tarafından paylaşılan yasal ebeveynlik başvuruları

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Toplam
Birleşik Krallıkta doğan	79	52	94	99	121	134	115	150	164	49	1057
Birleşik Krallık dışında doğan	15	10	42	63	72	114	190	171	147	10	834
TOPLAM	94	62	136	162	193	248	305	321	311	59	1891

Bu verilerden de Birleşik Krallık'ta veya dışında yıllık ortalama 189 bebeğin taşyıcı annelik yoluyla doğduğu ve taşyıcı anneliğe başvuran çiftler için yasal ebeveynlik kararı verildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu rakamı destekleyen başka veriler de bulunmaktadır. İngiltere'de mukim üç adet kâr amacı gütmeyen taşyıcı annelik firması ile de irtibata geçilmiştir. Bunlar Brilliant Beginnings (Parlak Başlangıçlar), Childlessness Overcome Through Surrogacy (COTS) ve Surrogacy UK organizasyonlarıdır. COTS Birleşik Krallık'taki en eski taşyıcı annelik organizasyonudur ve 1988'den beri faaliyetlerine devam etmektedir. Şimdiye kadar taşyıcı annelik yoluyla 1050 adet çocuk doğumu gerçekleştirmiştir. Kendisine kayıtlı 77 adet taşyıcı anne bulunmaktadır⁸⁴.

Surrogacy UK ise 2002 yılında kurulmuş olup Ekim 2018 itibarıyla de taşyıcı annelik yoluyla toplam 218 doğum gerçekleştirmiştir. Kuruluş bünyesinde 123 aktif taşyıcı annesi 154 aktif taşyıcı anneliğe başvuran çifti bulunmaktadır. 2018 verilerine göre ayda ortalama dört taşyıcı anne başvurusu almakta olup ayda ortalama iki taşyıcı anne ise dinlenme durumundan aktif duruma geçmektedir. Bu taşyıcı anneliklerin %81'i tam taşyıcı annelik (gestational surrogacy) şeklinde gerçekleşmiştir. Taşyıcı annelerin %81'i sadece tam taşyıcı annelik %9.5'i ise her iki taşyıcı annelik hizmeti

83 ibid 21.

84 ibid 25.

sunmaktadır. Kayıtlı 218 doğumdan %33'ü genetik bağ olan taşıyıcı annelik (straight surrogacy) ile meydana gelmiştir. Ekim 2018 itibariyle 9 çiftin başvurusu kabul edilmiş olup 90 çift 8 adet de tek başına yaşayan kişi katılmayı beklemektedir. Bekleme süreleri yaklaşık 6 ay kadar sürmektedir. Başvuranların %20'si eşcinsel çiftlerdir⁸⁵.

Brilliant Beginnings firması 2013 yılında kurulmuş olup kendi bünyesinde diğerlerinden farklı olarak sadece Birleşik Krallık içinde değil aynı zamanda ABD'de ve Kanada'da da İngiliz ailelere taşıyıcı annelik konusunda yardımcı olmaktadır. Kendi internet sitelerinde belirtildiği üzere 800'den fazla İngiliz ailesine 30 farklı hukuk sisteminde taşıyıcı annelik yoluyla doğum konusunda destek olmuştur⁸⁶.

Taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olmak isteyen İngiliz aileler için bu organizasyonlara başvurmak zorunlu değildir. Bunun dışında Birleşik Krallık'ta bağımsız taşıyıcı annelik organizasyonları da bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Umut Taşıyıcı Annelik Destek Hizmeti (Hope Surrogacy Support Service)⁸⁷ örnek verilebilir. Bu kuruluşa baktığımızda 2017 yılında 33 adet taşıyıcı annelik doğumu gerçekleştirdiklerini 2018 yılında 28 bebeğin listede olduğunu 2019 için de 15 bebeğin beklendiğini ancak listenin daha da artacağı bilgisine ulaşılmıştır⁸⁸.

British Surrogacy Centre Avrupa'nın ilk taşıyıcı annelik acentası ve dünyadaki gerçek anlamda uluslararası taşıyıcı annelik yapan tek merkez olarak tanımlanmaktadır⁸⁹. Hem Birleşik Krallık hem de ABD merkezlidir. Fransa, İspanya, Almanya, Çin, Japonya Singapur, Avustralya, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık olmak üzere dünyanın 25 farklı ülkesinden başvuran çiftlere hizmet vermektedir. Dünya'da 300'den fazla bebeğin taşıyıcı annelik yoluyla doğumuna yardımcı olmuş ve geçmiş sekiz yıl içerisinde 85 çift ve tek yaşayanlara taşıyıcı annelik hizmeti verdiklerini ve gerek taşıyıcı gebelik gerekse de geleneksel taşıyıcı annelik ve yumurta donörleriyle 120 bebeğin doğumunu gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. 2018 yılında kendileriyle çalışmak isteyen 175 aileden 63 tanesi ile çalışmayı seçtiklerini ve bu ailelerin tamamının ABD'deki bir taşıyıcı anneyle eşleştirildiğini belirtmiştir⁹⁰.

Taşıyıcı Annelik Yoluyla Kurulan Aileler (Families Through Surrogacy (FTS)) bir başka kâr amacı gütmeyen taşıyıcı annelik organizasyonlarından biridir. Bu organizasyon Ekim 2018 tarihli "Taşıyıcı Anneliğin Kullanımında Uluslararası Trendler" başlıklı raporunu göndermiştir. Bu rapor sınıraşan taşıyıcı annelik uygulamalarının gün geçtikçe arttığını, bunun sebebinin eşcinsel olan veya tek başına

85 ibid 26.

86 <<https://www.brilliantbeginnings.co.uk/about>>, Erişim Tarihi 28 August 2019.

87 <<https://hopesurrogacysupportservice.co.uk/>>, Erişim Tarihi 28 August 2019.

88 Kent Üniversitesi 2018 Raporu (n 67) 27. Grup aynı zamanda iki farklı facebook grubunda 650'den fazla üyelerinin olduğunu belirtmiştir. Bu grup aynı zamanda diğer kâr amacı gütmeyen organizasyonlardan farklı olarak tüm taşıyıcı annelik sürecinde rehberlik etmektedir.

89 <<https://britishsurrogacycentre.com/>>, Erişim Tarihi 28 August 2019.

90 Kent Üniversitesi 2018 Raporu (n 64) 28-29.

yaşayan sayısında artış ile evlatlık veya kendi ülkesinde taşıyıcı anneliği finansal ve hukuki sorunlar nedeniyle yapamayan infertil heteroseksüel çiftlerin artmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Rapor, kendi vatandaşları olmasa da sınıraşan taşıyıcı anneliğin yapılabileceği ülkeleri de ABD, Kanada, Yunanistan, Gürcistan, Kenya, Laos (Tayland)⁹¹, Meksika, Rusya ve Ukrayna olarak sıralamıştır⁹².

FTS, 105 adet taşıyıcı annelik acentesini 2016-2017 yıllarını kapsayan anonim bir ankete katılmaya davet etmiştir. Bu anketin öncelikli amacı kaç kişinin taşıyıcı anneliğe başvurduğu ve başvuruların hangi ülkelerden bu başvuruları yaptıklarının belirlenmesidir. Bu çalışmanın dünyadaki tüm taşıyıcı anneliğin yaklaşık %70'ine tekabül ettiğini ve dolayısıyla dünya geneli hakkında da bir fikir edinmelerine yardımcı olacaklarına inanmaktadır. 105 adet taşıyıcı annelik acentesinin 32 tanesi yanıt vermiştir. Buna göre 2016 ve 2017 yıllarında 91 farklı ülkeden toplam 4094 kişinin başvurduğu, bunların 148 tanesinin Birleşik Krallık'tan olduğu ve Birleşik Krallığın en çok başvuru yapan 7. ülke olduğu belirtilmiştir. Rapora göre uluslararası taşıyıcı anneliğe en çok başvuran ülkeler İsrail, Çin ve Avustralya olarak sıralanmıştır. Avrupa'dan en fazla başvuruda bulunan ailenin Birleşik Krallık ve Fransa'dan olduğu, şahıs bazında başvuruda ise en fazla İrlanda, Norveç ve İsveç ülkeleri olduğu tespit edilmiştir. Uygun bir taşıyıcı anneyle uyuşma zamanı veya taşıyıcı anneliğin başlaması için beklenen süreler bakıldığında ABD'de 6 ay, Kanada'da 8 ay, Ukrayna'da 1 ay, Gürcistan ve Rusya'da ise yaklaşık 6 hafta bekleme süreleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁹³.

Tüm bu çalışma ve anketlerde de görüldüğü üzere taşıyıcı annelik uluslararası anlamda da artış göstermektedir. Birçok ebeveyn taşıyıcı annelik için bulunduğu ülkeden başka ülkelere giderek bu yola başvurmakta ve bu durum da maliyet ve kanunlar ihtilafı sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Kent Üniversitesi tarafından 2018 yılında yapılan çalışmada sadece acentelere değil aynı zamanda taşıyıcı anneler ve taşıyıcı annelere başvuran ebeveynlerle de online anketler yapılmıştır. Bu anketlere 103 taşıyıcı anne, 8 taşıyıcı anne partneri, 209 taşıyıcı anneliğe başvuran çift ve 190 da diğer kategori başlığındaki kişiler cevap vermiştir. Bu yönüyle de taşıyıcı annelik konusunda ilgili taraflarla Birleşik Krallık'ta yapılmış en büyük katılımlı ankettir⁹⁴.

103 adet taşıyıcı anneden 56 tanesi daha önce taşıyıcı annelik yaptığını, 100 tanesi kendi çocuğu olduğunu, 87 tanesi kendi ailesini tamamladığını ve başka bir çocuk düşünmediğini bu nedenle taşıyıcı annelik yoluyla başkalarına çocuk doğurmak için bu yola girdiğini belirtmiştir. 103 taşıyıcı anneden 74 tanesi tam taşıyıcı anne (gestational

91 Tayland'da yabancılar için taşıyıcı annelik yasaktır bu nedenle birkaç acente komşu Laos'u kullanarak bu yasağı delmeye çalışmaktadır.

92 Kent Üniversitesi 2018 Raporu (n 64) 29.

93 ibid 29-30.

94 Aynı üniversite tarafından 2015 yılında yapılan ilk çalışmaya da 434 ilgili taraf yanıt vermişti (n 63) 20.

surrogate) 29 tanesi genetik bağı olan taşıyıcı anne (straight surrogate) olarak yapmıştır. 74 adet tam taşıyıcı anneliğin 41 tanesi hem sperm hem de yumurtanın başvuran aileden alınan embriyolarla yapılması sonucu oluşurken, 31 tanesi bir donörün yumurtası sonucu oluşan embriyolarla yapılmıştır. Sadece iki tanesi başvuran erkeğin sperminin lisanslı bir klinikte döllendiğini belirtmiştir⁹⁵.

Taşıyıcı annelere başvuran ebeveynleri nereden buldukları sorusuna 107 kişi yanıt vermiştir. Bunlardan 94 tanesi aracı bir taşıyıcı annelik acentesi ile bulduklarını belirtirken 10 tanesi de bir arkadaşı veya aile üyelerinden biri için doğrudan taşıyıcı anne olduğunu belirtmiştir⁹⁶.

V. Taşıyıcı Anneden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu

In vitro fertilizasyon ve taşıyıcı annelik başta vatandaşlık hukuku olmak üzere milletlerarası özel hukuk alanında da önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Taşıyıcı annenin bulunduğu devletin vatandaşlık hukukunda toprak esasının kabul edilmesi halinde taşıyıcı anneden doğan çocuğun başvuran çiftin vatandaşlığını kazanıp kazanmayacağını belirlenmesi gerekmektedir. In vitro fertilizasyonda anne babadan alınan sperm ve yumurtanın taşıyıcı anneye enjekte edilmesi halinde biyolojik anne ve babanın vatandaşlık hukuku kan esasını benimsemiş olsa bile çocuğun başka bir kadın tarafından dünyaya getirilmesinin çocuğun biyolojik anne babasının vatandaşlığını kazanmasına engel olup olmayacağı vatandaşlık hukuku alanında ortaya çıkan diğer bir sorunu teşkil etmektedir⁹⁷. Dolayısıyla çocuğun vatandaşlığının belirlenebilmesi anne ve babasının kim olduğu sorusuna göre değişiklik gösterecektir. Bu konuda da hem teorik hem de uygulamada taşıyıcı anneliğe taraf olmuş kişilerle yapılan anketten yararlanılacaktır.

A. İstatistiki Veriler Çerçevesinde Uygulamada Taşıyıcı Anneden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu

Uygulamada yapılan anketlerde yasal anne-babalık sorusu önce taşıyıcı annelere sorulmuştur. 102 adet taşıyıcı annenin cevap verdiği çocuğun yasal anne-babası kim olmalıdır sorusuna 70 tanesi genetik olarak bağı olsun veya olmasın başvuran ebeveynler olmalıdır yanıtını verirken, 14 tanesi genetik olarak bağı kuruluyorsa başvuran ebeveynler olmalıdır yanıtını vermiştir. 6 adet taşıyıcı anne de hem taşıyıcı annenin hem de başvuran ebeveynlerin, 2 tanesi de taşıyıcı annenin ve partnerinin çocuğun yasal anne-babası olması gerektiğini belirtmiştir⁹⁸.

95 Kent Üniversitesi 2018 Raporu (n 64) 32-33.

96 ibid 33.

97 Ekşi (n 21) 13.

98 Kent Üniversitesi 2018 Raporu (n 64) 34-35.

Yasal ebeveynliğin hangi anda başlaması gerektiğine dair sorulan soruya ise 103 taşiyıcı annenin 53'ü doğumla birlikte otomatik olarak yanıtını verirken, 17 tanesi doğum öncesi mahkeme kararıyla, 13 tanesi doğumla birlikte mahkeme kararıyla, 11 tanesi gebelik öncesi ön kararlar, 5 tanesi doğum sonrası mahkeme kararıyla, 2 tanesi sadece zaman olarak doğum sonrası cevabını vermiştir⁹⁹. Görüldüğü gibi taşiyıcı annelerin büyük çoğunluğu yasal anne-babalığın doğumdan önce veya en geç doğumla birlikte sağlanması gerektiği görüşünde olduğu gibi aynı zamanda kendilerinin yasal anne ve baba olmamaları gerektiği kanaati de yüksektir.

Yapılan anketlerdeki tüm sorular taşiyıcı anneliğe başvuran çiftler için de sorulmuştur. Bu çiftlerden gelen 204 adet cevabın 69 tanesi yasal aile iznini alıp çocuğun hali hazırda yasal anne-babası olduğunu, 10 çiftin başvurduğunu ancak hali hazırda sonuçlanmadığını, 15 tanesinin de taşiyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olduklarını ancak yasal anne-baba olmadıklarını belirtmiştir. Diğerleri de çocuğun henüz doğmadığını belirtmiştir. Yasal anne-babalık kararı için başvurup başvurmayacaklarına ilişkin soruya ise 90 tanesi hali hazırda başvuru yaptıklarını 114 tanesi aile iznine başvurma niyetlerinin olduğunu, 4 tanesi başvurmayacağını belirtmiştir¹⁰⁰.

İngiltere'de sınıraşan taşiyıcı annelik yoluna başvuranlardan 5 çift yasal ebeveynlik kararını aldıklarını ve çocukların yasal anne-babaları olduğunu, 2 çift başvuruda bulunduğunu sonuç beklediğini, diğer 5 tanesi çocuk sahibi olduklarını ancak yasal ebeveynliğin olmadığını diğer ikisi de birisi süreyi kaçırdığı için diğeri de Birleşik Krallık dışında yaşamaya karar verdikleri için yasal izne başvurmayacaklarını beyan etmiştir. Bununla birlikte uluslararası taşiyıcı annelik yoluna başvuran ebeveynlerin çoğunluğu çocuklarına ya doğumdan itibaren ya da 4 yaşına gelmeden taşiyıcı annelik yoluyla dünyaya geldiğini söyleyeceğini beyan etmiştir¹⁰¹.

Yasal anne-babalık taşiyıcı annede kalmalı mı sorusuna yaklaşık %60 oranında kesinlikle hayır cevabı verilmiştir. Ancak en ilginç cevaplar yasal anne babalığın belirlenmesi zamanına ilişkindir. Katılanların %84.1'i yasal anne babalığın otomatik olarak doğumla birlikte başvuran ebeveynlerde kalması gerektiğini belirtmiştir. Hatta çocuğun doğumunun nüfusa işlenmesi işlemini şu anda Birleşik Krallık'ta olduğu gibi taşiyıcı annenin değil¹⁰² taşiyıcı anneliğe başvuran ebeveynlerin yaptırması gerektiği de belirtilmiştir. Katılanların %81.2'si tek yaşayan kişilerin de taşiyıcı annelik yoluyla çocuğun yasal ailesi olması gerektiğini, hatta çocuk ile genetik bağı olmayan başvuran ailelerin de aynı şekilde kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁰³.

99 ibid 35.

100 ibid 38.

101 ibid 40-41.

102 Şu anda İngiltere ve Wales'te başvuran ebeveynlerden genetik olarak bağlı bulunanları taşiyıcı anne evli değilse veya herhangi bir partneri yoksa taşiyıcı anneye birlikte çocuğun doğumunu kaydettirip doğum belgesine kendi adlarını yazdırabilmektedir.

103 Kent Üniversitesi 2018 Raporu (n 64) 43-44.

Tüm bu istatistiki verilerden anlaşıldığı üzere, Birleşik Krallık'ta 1985 tarihli Surrogacy Arrangements Act (Taşiyıcı Annelik Düzenlemeleri) ile başlayan ve 30 yıldan fazla uygulaması bulunan taşiyıcı annelik konusunda %92 gibi bir çoğunluk bu konuda hukuki bir reform gerektiğine inanmaktadır. Bununla birlikte taşiyıcı annenin sadece makul ve kontrol edilmiş masraflarını talep etmesi gerektiği hatta %71.4 gibi bir çoğunluk taşiyıcı annenin sadece masraflarını talep etmesi gerektiğini bunun dışında herhangi bir ödeme olmaması gerektiğini, taşiyıcı annenin başkaları için çocuk taşıyan bir kişi olması nedeniyle çocuğun yasal ailesi olmaması gerektiği ve yasal anne-babalığın otomatik olarak başvuran ebeveynlerde kalması gerektiği veya en azından peşin hüküm ile veya doğum öncesi bir süreçte bu işlemin tamamlanması gerektiği görüşü çoğunluk tarafından belirtilmiştir.

Fransa'daki organizasyona bildirilen problemlerin de başında da yasal ebeveynlik gelmektedir. Tanıma sorunu 13 başvurunun birinde meydana gelmişken 6 olayda yasal anne-babalığa izin verilmediği sorunuyla karşılaşmıştır. Fransız mahkemeleri Fransa dışında taşiyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olup Fransa'da yasal anne-baba olarak kaydedilmesi başvurusunda bulunan ebeveynlerin taleplerini reddetmiştir. Hatta bu 6 davada verilen istikrarlı kararlar üzerine 3 çift Fransa'da yasal anne-babalık başvurusunda dahi bulunmamıştır¹⁰⁴.

Tüm bu gelişmeler uluslararası taşiyıcı annelik konusunda yasal anne-babalık sorununu ilk sıraya taşımaktadır. Bu sorun bir anlamda vatandaşlık problemlerinin çözülmesinin ön sorunu olmaktadır. Zira Türkiye gibi vatandaşlık konusunda kan bağı esas alan ülkelerde vatandaşlık yasal anne-baba olma durumuna göre belirlenecektir. Diğer taraftan da uluslararası taşiyıcı anneliğe başvurup çocuk sahibi olan ebeveynler kendi ülkelerinde kendilerini yasal anne veya baba olarak yazdıramadıkları durumda hem taşiyıcı annelikten vazgeçebilecekleri gibi hem de bir anlamı kalmadığını düşünerek belki yaptıkları tüm masrafları talep etmeyi de düşünecektir. Dolayısıyla yasal anne-babalığın birçok farklı sorunu da gündeme getirme ihtimali yüksektir.

B. Karşılaştırmalı Hukukta Taşiyıcı Annelik Yoluyla Meydana Gelen Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılması Sorunu

Bu sorunu iki aşamada değerlendirmek gerekir. Birinci aşamada taşiyıcı annelik yoluyla doğan çocuğun doğduğu ülkede yasal anne veya babaları olarak kaydettirmek ikinci aşamada ise çocuğun doğduğu ülkede yapılan bu düzenlemenin başvuruda bulunan çiftlerin yaşadığı ülkeye döndüklerinde orada da yasal olarak kabulünü sağlamaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz taşiyıcı anneliğin izin verildiği ülkelerde çocuk doğumdan itibaren başvuran aileye teslim edilmekte olup taşiyıcı anneliğe başvuran ebeveynler çocuğun yasal anne ve babası olabilmektedir. Örneğin Kaliforniya eyaletinde

104 Trimmings and Beaumont (n 2) 500-501.

doğum öncesi herhangi bir mahkeme kararına gerek olmaksızın da taşyıcı anneliğe başvuran ebeveynler yasal anne-baba olarak kaydedilebilmektedir¹⁰⁵. Teksas eyaletinde ise başvuran çiftler doğum öncesinde alınan bir mahkeme kararıyla bunu yapabilmektedir¹⁰⁶.

Ukrayna ve Rusya gibi ülkelerde ise taşyıcı annenin onay vermesi gibi şartların varlığı halinde taşyıcı anneliğe başvuran aileler yasal anne-baba olarak doğum belgesine işlenebilmektedir¹⁰⁷. Hindistan’da ise sadece çocukla genetik bağı olan (DNA testi ile belirlenmektedir) aileler doğum belgesine yasal anne-baba olarak kaydedilmektedir. Doğumun yapıldığı ülke kuralları taşyıcı anneliğe başvuran çiftlerin ismini doğumla beraber doğum belgesine yazılmasına izin vermiyorsa bu durumda aileler doğum belgesinin değiştirilmesi için mahkemeye başvuracak ve bunu sağlamak amacıyla örneğin taşyıcı anneliğe başvuran baba tarafından babalığının kabulüne veya çocuk ile başvuran aile arasında genetik bağ yok ise anne veya her iki ebeveyn tarafından çocuğun evlatlık olarak kabulüne karar verilmesini talep edeceklerdir¹⁰⁸. Dolayısıyla taşyıcı anneliğe başvuran çiftlerin yasal anne-baba olarak doğum belgesine doğrudan veya değişiklik yoluyla yazılması, bir mahkeme kararı veya evlatlık kararıyla olabilmektedir. Ancak evlatlık yoluyla yasal anne-baba olmak doğrudan yasal anne-baba olmak kurallarından çok farklı prosedürleri de beraberinde getirmektedir.

Bundan sonraki süreçte doğum belgesine ismini yasal anne-baba olarak yazdıran çiftler doğan çocuğu kendi ülkelerine getirmek isteyeceklerdir. Bu da her bir çocuk için bir pasaport veya bir seyahat belgesi ile mümkün olabilecektir. Bu durum da çocuğun vatandaşlığı konusunu gündeme getirmektedir. Böyle bir durumda da vatandaşlığı nasıl kazanıldığı sorusuna cevap aranması gerekmektedir.

ABD’de olduğu gibi toprak esasını kabul eden ülkelerde¹⁰⁹ çocuk doğumla birlikte doğduğu ülkenin vatandaşlığını kazanmakta ve Amerikan pasaportuna hak kazanmaktadır¹¹⁰. ABD’de doğumdan itibaren yaklaşık iki haftalık sürede çocuk için pasaport almak mümkündür. Ancak Birleşik Krallık için sadece pasaportu almış olmak yeterli değildir. Diğer ülkelerden gelen kişiler için olduğu gibi Amerikan pasaportunu alan bir çocuk İngiltere’de sürekli yaşamak için giriş yaptığında da pasaporta ek olarak girişi izninin (entry clearance) alınması gerekmektedir¹¹¹.

105 Kaliforniya Aile Kanunu §7960. Düzenleme için bkz. <<https://codes.findlaw.com/ca/family-code/fam-sect-7960.html>>.

106 Teksas Aile Kanunu Bölüm 160.753. Teksas Aile Hukuku sadece evli çiftlerin mahkemeden yasal anne-baba izni yönünde karar almasına imkân tanımaktadır. Ancak bazen mahkemeler evli olmayan veya tek yaşayan kişilere de yasal anne-baba izni vermektedir. Düzenleme için bkz. <<https://surrogate.com/surrogacy-by-state/texas-surrogacy/texas-surrogacy-laws/>>, Erişim Tarihi 18 September 2018.

107 Ukrayna Vatandaşlık Kanunu md 7 (n 29).

108 Trimmings and Beaumont (n 2) 448.

109 Vatandaşlığın ‘ius soli’ prensibi ile kabul edildiği ülkelere örnek olarak Almanya, Portekiz, Lüksemburg, Yunanistan, İrlanda gibi ülkeler gösterilebilir.

110 ABD Anayasası md. 14: “Birleşik Devletler’de doğmuş veya Birleşik Devletler uyruğuna geçmiş ve Birleşik Devletler yetkisine tabi olan herkes, Birleşik Devletler’in ve ikamet etmekte oldukları eyaletin vatandaşıdır...”.

111 <www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/residency/Intercountrysurrogacy-leaflet>, Erişim Tarihi 04 September 2019.

Vatandaşlığın toprak esasına göre kazanılmadığı Ukrayna, Hindistan ve Tayland gibi ülkelerde doğan çocuklar bakımından taşıyıcı anneliğe başvuran aileler bu ülkeleri terk edip çocuğu kendi ülkelerine getirebilmek için doğumun yapıldığı ülkedeki kendi ülke konsolosluklarına başvuru yaptıklarında çocuk için bir pasaport veya seyahat belgesi alma konusunda çok ciddi sıkıntılar yaşamaktadır.

Vatandaşlığın kazanılması bakımından ilk akla gelen ve hemen bütün devletlerin vatandaşlık kanunlarınca kabul edilen vatandaşlığın kazanılma hali doğum olayıdır. Türk Vatandaşlık Kanunu'na göre de vatandaşlık doğumla ya da sonradan kazanılabilir. Doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı soybağı veya doğum yeri esasına göre kendiliğinden kazanılır. Her devlet soybağına bağlı olarak yani yasal anne-babalarının en azından birinin vatandaşlığıyla (nationality by descent)¹¹² veya kendi topraklarında doğmakla yani toprak esasına ya da çocukla başvuran aile arasında genetik bir bağ var ise çocuğun kendi iradesiyle ihtiyari olarak kazanılan vatandaşlık (discretionary grant of nationality) söz konusu olabilmektedir¹¹³. Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 7. maddesine göre yurt dışında evlilik birliği dışında Türk vatandaşı baba ile yabancı bir anneden dünyaya gelen çocuk MÖHUK hükümlerine göre Türk vatandaşı baba ile arasında soybağının kurulmasını sağlayan usul ve esasların tamamlanmasıyla doğumundan itibaren Türk vatandaşlığını kazanacaktır¹¹⁴. Vatandaşlık Kanunu'na göre evlilik dışı çocuk ile Türk babası arasında kurulması gereken soybağı bir önmelele teşkil etmektedir¹¹⁵. Dolayısıyla yurt dışında yabancı bir taşıyıcı anneden doğan çocuğun Türk babasından dolayı Türk vatandaşlığını kazanabilmesi için öncelikle bu ön meselenin çözülmesi yani Türk baba ile çocuk arasında soybağının kurulması gerekmektedir.

Kara Avrupası Hukuk sistemini benimseyen birçok ülkede bu durum kanunlar ihtilafı kurallarına göre yapılmakta iken Anglo-Sakson ülke hukuklarında (İsrail gibi karma hukuk sistemini benimseyen bazı ülkeler de dahil) ise "lex fori" prensibi uygulanmaktadır. Bazı ülke hukukları vatandaşlık kazanımı için iç hukukunda sadece çocukla taşıyıcı anneliğe başvuran çiftler arasında genetik bir bağı yeterli bularak daha liberal bir yaklaşım sergilemektedir. Mesela İsrail Hukuku'na göre İsrail vatandaşlığının sınıraşan bir taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocuğa verilebilmesi için başvuran çiftlerden en azından birinin İsrail vatandaşı olması ve çocukla genetik bağının kurulmuş olması gerekli ve yeterlidir¹¹⁶. İsrail'de taşıyıcı

112 Alman Vatandaşlık Kanunu Bölüm 3, Belçika Vatandaşlık Kanunu Md. 8, Macaristan Vatandaşlık Kanunu Bölüm 3(1)-(2), Çek Cumhuriyeti Vatandaşlık Kanunu Bölüm 4, Brezilya Anayasası md. 12, Hollanda Vatandaşlık Kanunu md. 3, Birleşik Krallık Vatandaşlık Kanunu Bölüm 2.

113 Ergin Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (26th edn, Filiz 2019) 50 vd.; Bahadır Erdem, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (7th edn, Beta 2019) 8 vd.

114 Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, RG 06.04.2010/27544.

115 Erdem (n 113) 99 vd.

116 Genetik bağın DNA testiyle belirlenmiş olması ve bu testin İsrail'de yapılmış olması gerekmektedir. <<https://www.btl.gov.il/English%20Homepage/Benefits/Maternity%20Insurance/Surrogacy/Pages/BPPeriodIntendeParent.aspx>>, Erişim Tarihi 21 August 2019 (n 43).

annelik yoluyla doğan çocukların vatandaşlığı otomatik olarak verilmemektedir. Örneğin İsrail mahkemeleri eşçinsel çiftlerin taşiyıcı annelik yoluyla yasal babası olarak tanınması taleplerini Hindistan'daki İsrail konsolosluğunda babalık testlerine ilişkin veri sunulmadığı gerekçesiyle reddetmiştir¹¹⁷.

İrlanda Dışişleri Bakanlığı Ukrayna'da taşiyıcı annelik yoluyla doğan çocuk için talep edilen pasaport başvurularını taşiyıcı anneliğe başvuran İrlandalı babanın DNA testiyle genetik ailesi olduğu tespit edilmesine rağmen reddetmiştir. Birleşik Krallık'ta altsoy yoluyla vatandaşlık ancak taşiyıcı annenin evli olmaması durumunda geçerlidir¹¹⁸.

Taşiyıcı annelik yoluyla doğan çocuk başvuran ailenin ülkesinde vatandaşlığını elde edemezse böyle bir durumda çocuğun genetik durumuna bağlı olarak ihtiyari olarak vatandaşlık kazanabilir. Ancak ne soybağı ile ne de ihtiyari olarak vatandaşlığı kazanmanın mümkün olmadığı hallerde taşiyıcı anneliğe başvuran aileler doğumun yapıldığı ülkede çıkmaza düşmekte ve doğumun yapıldığı ülkede sınırsız kalamaktadır¹¹⁹. Bu tür sorunlara dünyadaki hukuk sistemleri tarafından farklı çözüm önerileri getirilmektedir.

1. Kara Avrupası Hukuk Sistemine Göre Yasal-Anne Babalığın Taşiyıcı Anneliğe Başvuran Ebeveynlere Transferi

Kara Avrupası Hukuk Sisteminde genel yaklaşım tanıma yöntemidir. Taşiyıcı anneliğe başvuran çiftler hukuk yollarının izin verdiği ölçüde doğumun yapıldığı ülkede aldıkları doğum belgesi ile ilgili hukuki süreçleri kendi ülkelerinde tanıma prosedüründen geçirecek babalığa hükmedilmesini veya doğumun yapıldığı ülkede aldıkları bir mahkeme kararı varsa bu kararın tanınmasını talep etmektedir. Ancak bazı durumlarda böyle bir tanıma yolunu değil de *lex fori* prensibinin uygulandığını da görmekteyiz. Örneğin Yoko Kondo kararında 50 yaşlarında olan Japon bir çift Kaliforniya'da başvuran erkeğin spermi ve donör yumurtası yoluyla gerçekleşen gebelik yoluyla yapılan taşiyıcı annelik yoluyla 2002 yılında ikiz çocuk sahibi olmuşlardır. Japon çift daha sonra ABD'de bulunan Japon Konsolosluğuna giderek çocukların doğum belgelerinin kabul edilerek vatandaşlık (pasaport) talebinde bulunduğu bu talep Japon Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Japon

117 Trimmings and Beaumont, (n 2) 506.

118 <www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/residency/Intercountry-surrogacy-leaflet>, para 25, Erişim Tarihi 4 September 2019.

119 Baby Manji Yamada vs. Union of India & ANR. (2008) INSC 1656, 9 (Bebek Manji Davası). 29 Eylül 2008 tarihli davada, Japon karı kocadan alınan yumurta ve sperm Hindistan'daki taşiyıcı anneye enjekte edildikten ve hamilelik gerçekleşikten sonra Japon çift boşanmıştır. Yumurta ve sperm kendilerine ait olmasına rağmen boşanan eşlerden hiçbirini çocuğu almak istememiştir. Taşiyıcı anne de çocuğa sahip çıkmamıştır. Doğum belgesinde, genetik baba olan Japon vatandaşının adı yazılmıştır. Hindistan hukukuna göre, çocuğun ebeveynleri boşanan Japon çifttir. Japon erkeğin annesi, çocuğun velayetinin oğluna verilmesi için Hindistan mahkemesinde dava açmıştır. Ancak dava sonuçlanıncaya kadar babasının vizesi bittiği için çocuk babaanneye verilmiştir. Büyükannesi Hindistan'a gelerek torununa bakmak zorunda kalmıştır. Karar için bkz Ekşi (n 21) 7, dn 15.

çift Japonya’da hukuki süreci başlatmışlardır. Mahkeme Japon Hukuku’na göre çocuğu doğuran kadın çocuğun annesidir kuralını gerekçe göstererek hükümetin kararını benimsemiştir. Japon çift kararı bir üst mahkeme olan Osaka Yüksek Mahkemesi (Osaka High Court) ve Japon Temyiz Mahkemesine taşınmış yüksek mahkemeler de ilk derece mahkemesinin kararını onamıştır¹²⁰. Görüldüğü gibi Japonya Kara Avrupası Hukuk sistemini benimseyen bir ülke olmasına karşın tanıma yoluyla değil bizzat lex fori prensibine göre kendi maddi hukuk kurallarına göre değerlendirme yaparak vatandaşlık talebini reddetmiştir.

Tanıma taleplerinin dinlenebilmesi için ön sorun olarak yasal anne-babalığın çözülmesi gerekir. Zaten tanıma için de milletlerarası özel hukuk kuralları uygulanacak ve tanıma için gerekli şartlara bağlı olarak yabancı ülkede alınan doğum belgesi, varsa mahkeme kararı veya diğer hukuki durumlar değerlendirilecektir. Ancak tanıma Türkiye’de olduğu gibi kanunen izin verilmeyen ülkelerde kamu düzeni gerekçesiyle reddedileceğinden¹²¹ taşıyıcı anneliğe başvuranları belirsiz bir sürecin içine atacaktır.

Sınıraşan bir taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocuk T.C. nüfusuna kaydedilmek istenirse Türkiye’de kabul edilen kan bağı esasına göre çocuk ile başvuran anne arasında soybağı kurulamayacaktır. Böyle bir durumda “çocuğu doğuran kadın çocuğun annesidir” prensibi çerçevesinde durumu değerlendirmek gerekir. Bu konuda öğretide farklı görüşler yer almaktadır. Nomer, hısımlığı belirleyen unsurun genetik bağ olduğunu dolayısıyla yumurta sahibi kadının çocuğu doğurmamış olsa da çocuğun annesi olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla çocuk ile yumurta sahibi olan kadın arasında soybağı kurulacaktır¹²². Bu görüşe göre genetik bağ olan taşıyıcı annelikte (straight surrogacy) soybağı da kurulmuş olmaktadır. Yumurta hücreleri kullanılan ve esasen çocuk sahibi olmak için bu yönteme başvuran kadın ile çocuk arasında ancak evlat edinme yoluyla soybağı tesisi sağlanabilecektir¹²³. Baba bakımından soybağının kurulması ise çocuğun baba tarafından tanınması yoluyla olacaktır.

Dünyanın neresinde uygulanırsa uygulansın, bağışlanan spermle Türk vatandaşı bir anneden olan bir çocuğun soybağına ilişkin hukuki ihtilafa Türk hukuku uygulanacaktır. MÖHUK md. 16’ya göre, soybağına ilişkin ihtilafa uygulanacak hukuk öncelikle çocuğun milli hukuku dikkate alınarak belirlenir. Türk vatandaşı anneden evlilik birliği dışında doğan çocuk Türk vatandaşı olduğu için çocuk ile donör baba arasında soybağı sorunu Türk Medeni Kanunu kurallarına göre çözülür. Eğer Türk hukuku

120 Trimmings and Beaumont (n 2) 510, dn 209.

121 Yabancı bir hukukun uygulanması Türk toplumunun ahlak ve dürüstlük anlayışına, örf ve adet kurallarına, toplumun temel görüşlerini ciddi şekilde sarsacak şekilde aykırı bulunuyorsa kamu düzeninin müdahalesi beklenebilir, Günseli Öztekin Gelgel, *Devletler Özel Hukukunda Çocuk Hukukundan Doğan Problemler* (Beta 2012) 28 vd.

122 Haluk Nami Nomer, ‘Sunî Döllenme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri’ in *M. Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan*, (Beta 2000) 570.

123 Cem Baygın, ‘Kan Bağına Dayanan Soybağı’, *Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002 (6) 258.

çocuk ile babası arasında soybağını kurmaya elverişli değilse kanundaki diğer bağlama kriterlerine göre tespit edilen ülke hukukları dikkate alınmalıdır¹²⁴.

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki soybağına ilişkin hukuk kuralları emredici nitelikte oldukları için tarafların aralarında yapmış olduğu taşyıcı annelik sözleşmeleri soybağı hükümleri üzerinde onları değiştirici bir etkiye sahip olmayacaktır. Bu yönüyle de doktrinde birçok yazar kişilerin ancak evlat edinme yoluyla soybağını değiştirebileceğini savunmaktadır¹²⁵. Bu noktada taşyıcı annenin yumurtasının kullanılması ile gönüllü annenin yumurtasının kullanılması yahut üçüncü bir donörün yumurtasının kullanılması durumunda farklı hukuki sonuçlar doğacaktır. Taşyıcı annenin yumurtasının kullanılması durumunda genel görüş hem yumurta sahibi hem de doğuran kadın olması nedeniyle taşyıcı annenin çocuğun annesi sayılması yönündedir¹²⁶. Taşyıcı annenin biyolojik anne olması nedeniyle anne sayılması gerektiğini gönüllü ailenin ise tek yapabileceğinin TMK md. 306 hükmünün son fıkrası¹²⁷ gereğince çocuğu evlat edinmek olacağı belirtilmiştir¹²⁸. Bu durumun oluşabilmesi için de gönüllü baba öncelikle çocuğu tanıyacak daha sonra gönüllü anne kocanın tanıdığı çocuğu evlat edinecektir¹²⁹. Bu noktada taşyıcı anne evli ise çocuk taşyıcı annenin ve kocasının soybağı altında olacağı için iki ihtimal söz konusu olacaktır: Öncelikle taşyıcı annenin kocası çocuğun soybağını reddeder ve gönüllü baba çocuğu tanır. Böylece yine gönüllü anne çocuğu evlat edinebilir. Bir diğer ihtimalde ise taşyıcı annenin kocası çocuğun soybağını reddetmez fakat çocuk soybağını reddedebilir. Bu durumda da yine gönüllü baba çocuğu tanıyarak kendi soybağına bağlar¹³⁰.

Taşyıcı annelikte bir diğer ihtimal ise gönüllü annenin veya üçüncü bir kadının yumurtası ile gönüllü babanın veya bir başka erkeğin sperminin döllenesidir. Bu ihtimalde çocuğun genetik ve biyolojik annesi farklı kişilerdir. Bu durumda Türk Hukuku'nda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Döllenede yumurtası kullanılan kadının asıl anne sayılması gerektiğini taşyıcı anne ile doğumla kurulan bağın ise yumurtası kullanılan annenin tespit edilmesi durumunda iptal edilmesi gerektiği belirtilmiştir¹³¹. İlk etapta çocuğun annesi onu doğuran kadın olsa da yumurtanın sahibi olan kadın açacağı bir dava ile anneliğin tespitini isteyebilmeli ve kan bağı esasına

124 Ayfer Uyanık Çavuşoğlu, 'Yeni MÖHUK'a Göre Soybağı İlişkilerine Uygulanacak Hukuk Sorunu' (2008) 2 Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 315, 315-322.

125 Burcu Kalkan Oğuztürk, Türk Medeni Hukuku'nda Biyoetik Sorunlar (Vedat 2011) 394; Rona Serozan, Çocuk Hukuku (Vedat 2005) 167; Cem Baygın, Soybağı Hukuku (On İki Levha 2010) 15 vd; Hayrünnisa Özdemir, 'Yapay Döllene ve Soybağı' (2013) Prof. Dr. Mustafa Dural'a Armağan 901.

126 Kalkan Oğuztürk 394.

127 TMK'nın 306/son fıkra: Eşlerden biri, en az iki yıldan beri evli olmaları veya kendisinin otuz yaşını doldurmuş bulunması koşuluyla diğerinin çocuğunu evlat edinebilir.

128 Nagehan Kırkbeşoğlu, Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları (Vedat 2006) 76; Sevtap Metin, 'Yördenginden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünüleriyle Taşyıcı Annelik, (2012) İstanbul Barosu Dergisi (Sağlık Hukuku Makaleleri II) 7, 47.

129 Turgut (n 1) 139.

130 Kırkbeşoğlu (n 128) 76; Metin (n 128) 47.

131 Nomer (n 122) 574 vd.

göre gerçek anne sayılmalıdır. Anneliğin iptalini hem genetik hem de biyolojik anne isteyebilmelidir¹³².

Taşıyıcı annelikte döllemede yumurtası kullanılan kadın ile çocuğu doğuran kadının farkı olması durumunda çocuğu doğuran kadın anne kabul edilmeli fakat evlenme yasağı, mirasçılık gibi hükümler her iki kadın için de doğmalıdır. Ancak çocuğun hangi kadına tevdi edileceği hâkim tarafından çocuğun yararı ve esenliğine göre saptanmalıdır¹³³.

Doktrinde anne olarak kabul edilecek olan kadının çocuğu doğuran kadın olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Zira çocukla anne arasındaki olguyu belirleyici bağ göbek bağıdır ve çocuk bu bağla genetik anneyle değil biyolojik anne ile bütünleşir. Herkes tarafından görünür olan gebelik ve doğum olgularının çocuğun soybağının güvenilirliği açısından daha sağlam bir dayanak teşkil edecektir. Bu noktada genetik anne ile spermi kullanılan genetik baba ancak taşıyıcı annenin rızası ile anlaşmalı evlat edinme yoluna gideceklerdir¹³⁴.

Burada çocuğun yararına göre hareket edilerek çocuğu doğuran kadının yani taşıyıcı annenin çocuğun annesi olması gerektiğine dair görüşler de olmuştur. Zira çocuğun anne açısından soybağının sadece evlat edinme yoluyla değişebildiği bu nedenle taşıyıcı annelik durumunda gönüllü ailenin sadece çocuğun velayetini elde edebileceği belirtilmiştir¹³⁵.

Kanaatimizce çocuğun biyolojik anne ile kurmuş olduğu fiziksel bağ hem soybağının güvenilirliğini hem de ispat açısından oluşturacağı kuvvetli dayanak açısından çocuğu doğuran kadının yani taşıyıcı annenin anne olarak sayılması gerekir¹³⁶. Çocuğun soybağının genetik anneye geçişi ise ancak evlat edinme yoluyla olmalıdır.

Analığın tespitinde uygulanacak hukuk Türk vatandaşı kadın için iç hukuk hükümlerine göre belirlenecektir. Yabancı bir kadının analığı Türkiye’de hukuki ihtilafa konu olursa iç hukuk kurallarının mı yoksa vatandaşı olduğu ülke hukukunun kurallarının mı uygulanacağı sorunu ile karşı karşıya kalınabilir. Bu hukuk probleminin çözümünde MÖHUK’un bağlama kurallarından faydalanmak gerekir.

MÖHUK md 16’ya göre soybağının kuruluşu, çocuğun doğum anındaki millî hukukuna, kurulamaması hâlinde çocuğun mutad meskeni hukukuna tâbidir. Soybağı bu hukuklara göre kurulamıyorsa, ananın veya babanın, çocuğun doğumu anındaki millî hukuklarına, bunlara göre kurulamaması hâlinde ana ve

132 Kalkan Oğuztürk (n 125) 399.

133 Hüseyin Hatemi and Burcu Kalkan Oğuztürk, *Kişiler Hukuku, Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler* (Vedat 2013) 121.

134 Serozan (n 125) 166-167.

135 Mehmet Beşir Acabay, *Soybağı* (Güncel 2002) 221-222; Kırkbeşoğlu (n 128) 79.

136 Aynı görüş için bkz. Turgut (n 1) 60, 142. Yazar bu çözümün ayrıca; doğum olgusunun çekilmeye maruz kalmaması açısından, çocuğun menfaatini de gözeteceğini belirtmiştir.

babanın, çocuğun doğumu anındaki müşterek mutad mesken hukukuna, buna göre de kurulamıyorsa çocuğun doğum yeri hukukuna tâbi olarak kurulur¹³⁷. Görüldüğü gibi 5718 sayılı Kanunun soybağının kurulmasına uygulanacak hukukun tespitinde kademeli bağlama kurallarının kabul edildiği görülmektedir. Soybağı problemlerinin niteliğine uygun bir şekilde, soybağı ilişkisinin kurulmasını sağlayabilecek birden fazla bağlama noktasına yer verilmiştir¹³⁸.

Milletlerarası özel hukukta bağlama kuralları çeşitli menfaatler göz önüne alınarak oluşturulmaktadır. Soybağının kurulması açısından milletlerarası yaklaşım, çocuğun menfaatinin üstün tutulduğunu ve çocuğun hukukunun esas alındığını göstermektedir¹³⁹. MÖHUK'taki soybağının kurulması ve soybağının hükümlerine uygulanacak hukuku gösteren kanunlar ihtilafı kuralı düzenlenirken, çocuğa yakın olarak kabul edilen hukuklar esas alınarak mümkün olduğunca çocuğun ana baba ile soybağının kurulması amaçlandığı görülmektedir¹⁴⁰.

Taşyıcı annelik uygulaması Türkiye'de yasak olduğu için bağlama noktası soybağı olarak başvuru MÖHUK md 16 hükmüne göre soybağı kurulamayacaktır. Dolayısıyla burada evlat edinme müessesesi devreye girecektir. Başka bir ifadeyle çocuk ile çocuğu isteyen anne arasındaki soybağının ne şekilde kurulacağına MÖHUK md 18'e göre belirlenen hukuk karar verecektir. Buna göre evlât edinme ehliyeti ve şartları, taraflardan her birinin evlât edinme anındaki millî hukukuna tâbidir. Evlat edinmeye ve edinilmeye diğer eşin rızası konusunda eşlerin millî hukukları birlikte uygulanır. Evlat edinmenin hükümleri evlât edinmenin millî hukukuna, eşlerin birlikte evlât edinmesi hâlinde ise evlenmenin genel hükümlerini düzenleyen hukuka tâbi olacaktır¹⁴¹.

Bununla birlikte uluslararası düzenlemeler bakımından Meşru Olmayan Çocukların Ana Bakımından Nesebinin Tesisine İlişkin Sözleşme'nin¹⁴² birinci maddesi evlilik birliği dışında doğan çocuğun annesi ile soybağı doğum belgesinde doğuran kadının anne olarak yazılmasıyla tesisine imkân tanımaktadır. Ancak bu soybağına itiraz edilebilmektedir. Evlilik birliği dışında doğan çocuğun baba tarafından tanınması ise Evlilik Dışında Doğan Çocukların Tanınmasına Dair Sözleşme ile söz konusu olabilir¹⁴³. Sözleşmeye uygun olarak yapılan tanımlar akit devletlerde kendiliğinden geçerli olur. Ancak tanıma daha önce tesis edilmiş bir soybağı ile bağdaşmıyorsa

137 Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 5718, Kabul Tarihi: 27.11.2007, RG 12.12.2077/26728.

138 Gülören Tekinalp and Ayfer Uyanık Çavuşoğlu, Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları (Vedat 2016) 174 vd; Ergin Nomer (n 113) 68 vd; Ziya Akıncı and Cemile Demir, Gökyayla, Milletlerarası Aile Hukuku (Vedat 2010) 122; İzzet Doğan, Öğretide ve Uygulamada Milletlerarası Aile Hukuku ve Milletlerarası Usul Hukuku (Seçkin 2010) 77.

139 Aysel Çelikel and Bahadır Erdem, Milletlerarası Özel Hukuk (15th edn Beta 2017) 257 vd.

140 Tekinalp and Uyanık Çavuşoğlu (n 138) 174.

141 Nomer (n 113) 70 vd.

142 RG 11.10.1965/12123.

143 RG 07.07.1987/19510.

sözleşmenin tanımaya ilişkin hükümleri uygulanmayacaktır¹⁴⁴. Soybağının reddi, kocanın nesebi reddetmesi, çocuğun kendi soyunu öğrenme hakkı gibi durumlar kamu düzeninden sayılacağı için Türk kamu düzenine aykırı bulunarak reddedilecektir¹⁴⁵.

Tanımaya kararlarının kamu düzeni gerekçesiyle reddedilmesi probleminde çözüm olarak Kara Avrupası Hukuk Sitemini benimseyen ülkelerde daha liberal yaklaşımlar geliştirilerek çocuğun yüksek menfaatlerine yoğunlaşmıştır. Bu tür ülkelerdeki mahkeme veya idari otoriteler özel bazı sonuçlar keşfederek kısmen veya tamamen doğum yapılan ülkede sağlanan yasal anne-babalığın tanınması yönünde bazı kararlar vermişlerdir.

Fransız Yargıtay'ına konu olmuş Amerika'da taşıyıcı annelik sonucu mahkeme kararıyla elde edilen yasal anne-babalığın Fransa'da tanınması davasında Yargıtay davaya müdahil olan Kamu Bakanlığı'nın (Ministère Public) talebini yerinde bularak bu kararın kamu düzenine aykırılığını kabul etse dahi kararında yine de bu durumun Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen çocuğu ilgilendiren tüm konularda çocuğun üstün menfaatlerinin göz önünde tutulması yükümlülüğünü etkilememesi gerektiğini de ifade etmiştir¹⁴⁶.

Hatta daha sonrasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 2014 yılında *Mennesson v. France*¹⁴⁷ ve *Labassee v. France*¹⁴⁸ davalarında verdiği kararlarında, taşıyıcı annelik yoluyla ebeveyn olmalarına rağmen yabancı mahkeme kararı tanınmadığından çocuğu nüfusa kendi adlarına tescil ettiremeyen Fransız vatandaşlarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 8. maddesiyle güvence altına alınan özel ve aile hayatına saygı haklarının ihlal edildiğine ilişkin iddiaları kabul edilebilir bulmamıştır. AİHM kararlarına konu olan olaylarda ebeveynler, çocuğun genetik anne ve babasıdır. Ancak AİHM, Fransız nüfus idaresinin çocuğu nüfusa tescil etmemesi neticesinde çocuğun özel ve aile hayatına saygı hakkının ve dolayısıyla AİHS'in 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Diğer bir ifadeyle, AİHM, her iki başvuruya ilişkin kararlarında, AİHS 8. maddesinin, ebeveynler açısından değil, çocuk açısından ihlal edildiği sonucuna varmıştır¹⁴⁹.

144 Bilgin Tiryakioğlu, Milletlerarası Özel Hukukta Çocuklara İlişkin Kurallar (1991, 6) Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı 29.

145 Ayfer Uyanık Çavuşoğlu, 'Devletler Özel Hukukunda Yapay Döllenme Sonucunda Dünya'ya Gelen Çocuk ile Ana ve Babası Arasındaki Nesepliliğe Uygulanacak Hukuk Sorunu', *Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi* (2006)17-18 (Ocak-Şubat) 32.

146 X & Ministère Public [2011] Cour de Cassation Chambre civile 1, [6 April 2011], 09-66,486. Karar için bkz. <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?oldAction=rechJuriJudi&idTexte=JURITEXT000023832074&fastReqId=527891015&fastPos=3>>, Erişim Tarihi 09 September 2019.

147 *Mennesson v France* App no 65192/11 (ECHR, 26 September 2014). Karar için bkz. Ekşi (n 21) 36.

148 *Labassee v France* App no 65941/11 (ECHR, 26 September 2014). Karar için bkz. Ekşi (n 21) 36.

149 *ibid.* Ayrıca kararların yorumu için bkz Paul Beaumont and Katarina Trimmings, 'Working Paper No 2016/4: Recent jurisprudence of the European Court of Human Rights in the area of cross-border surrogacy: is there still a need for global regulation of surrogacy?' 1, 1-5 (University of Aberdeen Working Papers) <https://www.abdn.ac.uk/law/documents/CPL_2016-4.pdf>, Erişim Tarihi 19 September 2019.

Benzer bir yaklaşım Belçika mahkemelerine konu olan Samuel¹⁵⁰, AM&ND¹⁵¹ ve C¹⁵² davalarında da söz konusu olmuştur. Samuel kararında Ukrayna’da geleneksel taşyıcı annelik sonucu baba ile çocuk arasında genetik bağın söz konusu olduğu bir doğum gerçekleşmiştir. Ukrayna’da düzenlenen doğum belgesinde anne olarak taşyıcı anne, baba olarak da genetik bağ kurulan ve taşyıcı anneliğe başvuran erkek yazılmıştır. Daha sonra Ukrayna’da düzenlenen bu doğum belgesinin Belçika’da tanınması talep edilmiştir. Brüksel ilk derece mahkemesi taşyıcı annelik her ne kadar kamu düzenine aykırı olsa da yabancı ülkede düzenlenen doğum belgesini tanımak taşyıcı anneliğe izin verildiği anlamına gelmeyeceğini sadece taşyıcı anneliğe başvuran ve çocuk ile aralarında genetik bağ kurulan erkeğin babalığını kabul edildiği anlamına geleceğini belirterek bu durumun da çocuğun menfaatlerine uygun olduğu için tanıma talebini kabul etmiştir.

AM&ND ile C kararlarında daha ilginç bir durum ortaya çıkmıştır. Her iki kararda da Hindistan’da tek bir erkeğin başvurusu üzerine yapılan taşyıcı anneliğin tanınması kabul edilmiştir. Dışarıdan bir donör ile başvuran erkeğin sperminin döllenmesi sonucu yapılan taşyıcı annelik sonunda doğan çocuklar için Hindistan’da doğum belgesi düzenlenmiş ve baba kısmına başvuran erkeğin ismi yazılmış anne kısmı ise boş bırakılmıştır. Her iki davada da Hindistan’da düzenlenen doğum belgelerinin tanıma talepleri “şayet tanıma reddedilirse gerek çocuğun gerekse de başvuran erkeğin AİHS 8. Maddesinde belirtilen aile kurma hakkının zedeleneceği” gerekçesiyle kabul edilmiştir¹⁵³.

Bazı ülkelerde bulunan liberal çözümler ise yabancı ülkede düzenlenen doğum belgelerinin tamamen değil kısmen tanınması yönünde olmuştur. Bu durum eşlerden erkeğin baba olarak tanınması ama kadının anneliğinin tanınmaması yönünde olabileceği gibi¹⁵⁴, eşcinsel çiftler bakımından sadece çocukla genetik bağ kurulan erkek bakımından tanınıp diğeri tarafından tanınmama şeklinde kendini göstermektedir¹⁵⁵.

Bu konuda Aralık 2011’de Avusturya Anayasa Mahkemesi’ne konu olan Amerikalı taşyıcı anne (Georgia Eyaletinde mukim) ile Avusturyalı / İtalyan başvuran aile arasında geçen önemli bir karar bulunmaktadır¹⁵⁶. Başvuran çiftten kadın Avusturyalı

150 Brüksel İlk Derece Mahkemesi’nin 15 Şubat 2011 tarihli kararı. Karar için bkz. Katarina Trimmings and Paul Beaumont, ‘Parentage and Surrogacy in a European Perspective’ in Jens M. Scherpe (ed), *European Family Law Volume 3* (Edward Elgar 2016) 237.

151 Nivelles Burgerlijke Rechtbank-Tribunal Civil 06/04/2011. Karar için bkz. *Actualités du droit de la famille* (2011) 8, 162.

152 Brüksel İlk Derece Mahkemesi 6 Nisan 2010 tarihli kararı. Karar için bkz. *Revue Trimestrielle de droit familial* 2010 (Vol 4) 1169.

153 AİHS’nin 8. Maddesine göre verilen diğer kararlar için bkz Ekşi (n 21) 33 vd.

154 *H&E Davası* [2008] Antwerp İlk Derece Mahkemesi, [19 Aralık 2008], Karar için bkz *Revue de Droit International Privé* 2010 (Vol 4) 140.

155 *M&M Davası* [2010] Court of Liège, [6 Eylül 2010]. Kararın analizi için bkz Ekşi (n 21) 19-21.

156 Avusturya Anayasa Mahkemesi Kararı (Verfassungsgerichtshof) No B 13/11-10, 14 December 2011, EuGRZ 2012, 65 vd.

erkek ise İtalyan'dır ve her ikisi de Avusturya'da ikamet etmektedir. Avusturya'da taşıyıcı annelik yasak olduğu için sınıraşan taşıyıcı anneliğe başvurarak ABD'de 2006 ve 2009 yıllarında aynı taşıyıcı anneye ve her ikisinde de başvuran çiftin kendi genetik yapıları kullanılarak iki taşıyıcı annelik denemesi yapmışlardır. Bu denemeler sonunda iki çocuk dünyaya gelmiştir. Çocuklar doğumla birlikte ABD vatandaşlığını kazanmışlar daha sonra da Avusturya'da Avusturya vatandaşlığını da kazanmışlardır. Ancak başvuran kadın ilerleyen zamanlarda bu çocuklar için çocuk parası (child benefit) talep ettiğinde Avusturya İçişleri Bakanlığı taşıyıcı anneliğin Avusturya'da yasak olduğunu, Avusturya Hukuku'na göre taşıyıcı annenin çocukların yasal annesi olduğunu ve bu nedenle ABD mahkemelerinin başvuran anneyi yasal anne olarak kabul eden kararının Avusturya'da tanınmayacağı gerekçesiyle çocuklara verilen Avusturya vatandaşlığının iptalini talep etmiştir. Avusturya Anayasa Mahkemesi, Avusturya İçişleri Bakanlığı'nın bu iddialarını reddetmiştir. Kararın gerekçesi olarak da öncelikle ABD mahkemesinin başvuran anneyi yasal anne olarak kabul eden kararı Avusturya Hukuku dikkate alınmadan verildiğini bu nedenle milletlerarası özel hukuk kuralları çerçevesinde geçerli olduğunu, taşıyıcı anneliği yasaklayan Avusturya Hukuku'nun Avusturya kamu düzeninin bir parçası olmadığını dolayısıyla ABD mahkeme kararının tanınmasını hükümsüz kılamayacağını belirtmiştir. Ayrıca taşıyıcı annenin Avusturya Hukuku'na göre kendi iradesi hilafına yasal anne olmaya zorlanamayacağını, vatandaşlık belirlenirken İçişleri Bakanlığı'nın kamu düzeni ile ilgili doktrindeki ve içtihatlardaki görüşlerini ve en önemlisi de çocukların bakım ve refahını dikkate almaksızın keyfi olarak karar verdiğini belirtmiştir.

Görüldüğü gibi yabancı ülkelerde elde edilen doğum belgesi, mahkeme kararı gibi enstrümanlar başvuran ailelerin sadece ülkelerindeki mahkemeler tarafından değil aynı zamanda idari organlar tarafından da engellemelere tabi olabilmektedir. Örneğin İspanya'da Ekim 2010 tarihinde İspanya Nüfus Müdürlüğü (Dirección General de los Registros y del Notariado) bir direktif yayınlamak üzere sınıraşan taşıyıcı annelik konularında nasıl hareket edileceğine dair talimatlar vermiştir¹⁵⁷. Bu talimatlar 18 Şubat 2019 tarihinde çıkarılan ve 21 Şubat 2019 tarihinde İspanya Resmi Gazetesi'nde yayınlanan diğer talimatlar ile de geliştirilmiştir. Normalde İspanya'da yabancı ülkede alınan mahkeme kararıyla kurulan yasal anne-babalık İspanyol mahkemeleri tarafından verilecek tanıma kararından sonra nüfus kaydına geçirilmektedir. Ancak bu talimatta sınıraşan bir taşıyıcı annelik olması durumunda mahkeme tarafından tanıma işleminin gerekli olmadığı, hatta belli bazı şartlar varsa nüfus müdürlüğünün yabancı mahkeme kararının yetkinliğini bizzat kendisinin belirleyebileceği ve doğrudan nüfusa kaydını yapabileceği belirtilmiştir. Bunu belirlerken de yabancı ülkede alınan mahkeme

157 Instrucción de 5 de octubre de 2010, de la Dirección General de los Registros y del Notariado, sobre regimen registrela de al filiación de los nacidos mediante gestación por sustitución, Talimat için bkz <[>](https://www.boe.es/eli/es/ins/2010/10/05/(1)), Erişim Tarihi 10 September 2019. Bu direktife bağlı olarak 18 Şubat 2019 tarihinde çıkarılan 21 Şubat 2019 tarihinde İspanya Resmi Gazetesi'nde yayınlanan direktif için bkz. <[>](https://www.iberley.es/legislacion/instruccion-18-feb-2019-actualizacion-regimen-registral-filiacion-nacidos-mediante-gestacion-sustitucion-26188773), Erişim Tarihi 10 September 2019.

kararına herhangi bir itiraz olmadığını, başta taşiyıcı anne olmak üzere tarafların haklarının temin edilmiş olmasını, taşiyıcı anne ve çocuğun yüksek menfaatlerinde herhangi bir ihlal olmadığını ve taşiyıcı annenin muvafakatini hiçbir hata, hile, ikrah olmadan vermiş olduğunun belirlemesini şart koşmuştur. Bu şartların varlığı halinde İspanyol Nüfus İdaresi mahkeme tarafından tanıma işlemi yapılmadan taşiyıcı anneliğe başvuran çiftleri çocuğun nüfusuna doğrudan yasal annesi ve babası olarak kaydedebilecektir. Burada çok önemli bir husus daha var ki bu talimatname yabancı mahkeme kararının İspanya kamu düzenine aykırı olmama şartını aramamaktadır.

İdari açıdan yapılan girişimler bakımından Hollanda da kendini göstermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hollanda’da taşiyıcı annelik düzenlenmemiş ancak ticari amaçla yapılan taşiyıcı anneliğe ceza getirilmiştir. Taşiyıcı annelik konusunun düzenlenmemiş olması taşiyıcı anneliği ortadan kaldırmadığı için Hollanda Güvenlik ve Adalet Bakanı Fred Teeven, Temsilciler Meclisi Başkanı’na 16 Aralık 2011 tarihinde bir mektup göndererek sınıraşan taşiyıcı anneliğin Hollanda’da meydana getirdiği sorunları sıraladıktan sonra Hollanda’da sınıraşan taşiyıcı anneliğin en azından başvuranlardan birinin çocuk ile genetik bağının var olması durumunda kabul edilmesini ve sınıraşan taşiyıcı annelikte taşiyıcı anneye yapılan harcamalarına ilişkin karar vermemeleri yönünde önerilerde bulunmuştur¹⁵⁸.

Bazı ülkelerde de taşiyıcı anneliğin tanınmasında kamu düzeni şartının babalığın tanınması yoluyla biraz daha yumuşatma yoluna gidildiğini de görüyoruz. Örneğin Almanya’da Nürnberg Mahkemesine konu olan bir sınıraşan taşiyıcı annelik davasında Alman otoriteleri Rus Hukuku’nu uygulayarak taşiyıcı anneliğe başvuran babanın Rusya’da geçerli bir babalığın kabul edilmesi durumunda bu kabulün Almanya’da da geçerli olacağına karar vermiştir¹⁵⁹. İsviçre ve Fransa’da da benzer kararlara rastlamak mümkündür¹⁶⁰.

2. Anglo-Sakson Hukuk Sistemine Göre Yasal-Anne Babalığın Taşiyıcı Anneliğe Başvuran Ebeveynlere Transferi

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Anglo-Sakson hukuk sistemini benimseyen ülkelerde genelde lex fori prensibine bağlı olarak karar verilmektedir. Buna bağlı olarak Birleşik Krallık¹⁶¹ ve Yeni Zelanda¹⁶² gibi bazı ülkelerin kendi milli aile hukuku düzenlemelerinde açıkça kendi ülkesi dışında meydana gelen doğumlar için de uygulanacağına dair hükümler bulunmaktadır.

158 <<https://www.openkamer.org/kamervraag/2014Z17670/>>, Erişim Tarihi 10 September 2019.

159 AG Nürnberg, [2009] UR III0264/09, [14 Aralık 2009]. Karar için bkz <<https://openjur.de/u/481189.html,v>>, Erişim Tarihi 10 September 2019.

160 Kararlar için bkz Hague Conference on Private International Law, ‘A Preliminary Report on the Issues Arising from International Surrogacy Arrangements (Prel.Doc. No:10 for the 2012 Council)’ para. 37. <<https://assets.hcch.net/docs/d4ff8ecd-f747-46da-86c3-61074e9b17fe.pdf>>, Erişim Tarihi 11 September 2019.

161 HFEA Bölüm 33 para 3.

162 The Status of Children Act 1969, Bölüm 5, para 3.

Bu ülkelerdeki içtihatlarda genel yaklaşım yabancı ülkede alınan doğum belgesinin yasal anne-babalık kurmaya tek başına yetmeyeceği bu nedenle yasal anne-babalık konusunda lex fori prensibine göre karar verilmesi gerektiği yönündedir¹⁶³. Hatta bu konuda Birleşik Krallık Sınır İdaresi (UK Border Agency) yayınladığı talimatnamede “sınıraşan taşıyıcı annelik yoluyla Birleşik Krallık topraklarına gelenler şayet Birleşik Krallık’ta ikamet ediyorlarsa Birleşik Krallık Kanunlarına tabi olacaktır” şeklinde açık hüküm bulunmaktadır¹⁶⁴.

Bu tür devletlerde yasal anne-babalık hukuki sonuç olarak değil bir olgu olarak görülmektedir¹⁶⁵. Dolayısıyla yabancı ülkede alınan doğum belgesi yabancı hukuka göre yasal anne-babalığın kurulduğunu ispat eden bir delilden öteye gidememektedir¹⁶⁶. İsrail İçişleri Bakanlığı yabancı doğum belgelerinin anne-babalığı ispata yeterli olmadığını belirtmiştir¹⁶⁷.

Ancak bu iç hukuk düzenlemelerinin uygulanmasıyla taşıyıcı anneliğe başvuran çiftlerden herhangi biri yasal ebeveyn statüsünü kazanamazsa genellikle kendi ülkelerine döndüklerinde yasal anne-babalığı almada belli bazı metodları kullanmaları gerekecektir¹⁶⁸.

Burada kullanılacak metodlar da ülke düzenlemelerine göre farklılık arz edecektir. Birleşik Krallık gibi taşıyıcı anneliğin yasal olarak düzenlendiği ülkelerde kendi iç hukuk kurallarının elverdiği ölçüde belirlenen şartlara uyan (Birleşik Krallık’ta sadece altruistik taşıyıcı anneliğe izin verilmektedir) taşıyıcı annelik yoluyla gelenlere yasal anne-babalık imkânı verilebilmektedir. Dolayısıyla bu metod ön onay aranan İsrail ve Güney Afrika gibi ülkelerde uygulanamaz¹⁶⁹.

163 Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi’nde ilk olarak sınıraşan taşıyıcı annelik yoluyla meydana X & Y (Foreign Surrogacy) [2009] Fam 71 davasında görülmüştür. Mahkeme net bir şekilde sınıraşan taşıyıcı annelikten doğan yasal anne-babalığın tespitinde Birleşik Krallık’ın aile hukukuna ilişkin hükümleri uygulandığını hüküm altına almıştır.

164 <<http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/residency/Intercountry-surrogacy-leaflet>>, Erişim Tarihi 11 September 2019.

165 Bu yaklaşım şimdi tek edilmiş olsa dahi İngiliz ve İrlanda kararlarında çocuğun meşru olup olmadığı konusunda öncelikle çocuğun ailesinin oluşturulmasına daha sonra ebeveynlerin evli olup olmadığı konusunun kanunlar ihtilafı kurallarına göre belirlenmesi (dolayısıyla hangi hukukun uygulanacağı sorusunun cevabına bağlı olarak belirleneceği) durumlarında görülebilir. Bu konuda bkz. 2012 Hague Conference on Private International Law (n 160) 23.

166 Avustralya, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık içtihatları ve hatta Birleşik Krallık Sınır İdaresi (UK Border Agency) tarafından hazırlanan kılavuzlar da bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. İrlanda Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan yeni kılavuzlarda çocuğun yasal anne-babası kimdir sorusuna, İrlanda otoritelerinin İrlanda Hukuku’nu uygulayarak karar vermeleri gerektiği cevabı verilmiştir, http://www.inis.gov.ie/en/JELR/Pages/PR_12000035, Erişim Tarihi 11 September 2019.

167 Böyle bir durumda İsrail İçişleri Bakanlığı ayrıca DNA testinin yapılmasını ve çocuk ile başvuran çift arasında genetik bağın var olmasını aramaktadır. Ancak bu durum İsrail Yüksek Adalet Mahkemesi nezdinde görülen bir davada değiştirilmiştir. Ancak mahkeme 2014 yılında İsrail İçişleri Bakanlığı lehine karar vermiştir. (High Court of Justice H.C.J 566/11 D.M.-M. et al. v. The Ministry of the Interior), <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:yGZR5xPRhUJ:https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/SR/Surrogacy/Other/LegalCounselVictoria1Gelfand.docx+&cd=7&hl=en&ct=clnk&gl=tr>, Erişim Tarihi 20 September 2019.

168 Bu durum tabii ki taşıyıcı annelik yoluyla doğan çocuğun doğduğu yerden ülkesine dönebilmesine bağlı olacaktır. Bu da ancak ABD’de olduğu gibi doğduğu ülkede doğumla beraber pasaport alması veya doğduğu ülkeden kendi ülkesine dönüştürdüğü vatandaşlık başvurusunda bulunmasıyla söz konusu olabilir.

169 Bkz s 17.

Diğer devletlerde ise uygulanacak diğer metod da evlat edinme iç hukuk prosedürünün devreye sokularak taşyıcı anneliğe başvuran çiftlere yasal anne-babalık imkânı verilmesidir¹⁷⁰.

Çocuğun vatandaşlığı sorunu da vatandaşlık istenen ülkenin iç hukuk kurallarına göre çözüme kavuşturulacaktır. Bu nedenle de birçok ülke yukarıda bahsettiğimiz gibi yasal anne-baba sorununu önsorun olarak yine kendi iç hukuk kurallarına göre çözmek zorunda kalacaktır. Azınlıkta kalan bazı devletler ise yasal anne-babalığa değil genetik bağ olup olmamasına bakacaktır. Çocuk ile taşyıcı anneliğe başvuran aile arasında genetik bağ kurulursa ailesi sayılacak ve soybağına bağlı olarak çocuğa vatandaşlık kazandıracaktır¹⁷¹. Çocuk soybağı ile vatandaşlığı kazanamaz ve kendi ülkesine giremezse bazı devletler göçmenlik kurallarını esneterek çocuğun bir şekilde ülkeye girişine izin verip kendi ülkesi içerisinde bir çözüm yolu aramaya çalışacaklardır. Bu durum göç idaresinin kendi iç hukuk kurallarına göre çözüme kavuşturabileceğine dair bir yol bulması durumunda söz konusu olacaktır¹⁷². Bu bağlamda bazı devletlerde çocuğun kendi ülkesine göçmenlik kuralları dışında girebilmeleri için taşyıcı anneliğe başvuran çiftler çocuk için vize veya ülkeye giriş izni (entry clearance) alma hakkına sahiptir¹⁷³.

VI. Sonuç ve Öneriler

Taşyıcı annelik konusu gerek teorik gerek pratik açıdan çok ilginç bir konu olmaya devam etmektedir. Bunun sebebi ilk olarak devletlerin taşyıcı annelik ile ilgili düzenlemelerinin çok farklı olmasıdır. Türkiye, Fransa, İsviçre, Almanya gibi bazı devletler taşyıcı anneliği tamamen yasaklarken ABD, Ukrayna, Rusya ve İsrail gibi bazı ülkeler ise yasal olarak kabul etmektedir. Bu yasal olarak düzenleyen ülkeleri de kendi içinde ayırmak gerekmektedir. Zira Hindistan gibi bazı ülkelerde yasal düzenleme olmamasına rağmen pratik olarak taşyıcı anneliğin yapıldığı görülmüştür. Yasal bir düzenleme olmamasına rağmen geçmişte Kaliforniya’da olduğu gibi içtihatlar ile uygulaması bulunan sistemlere de rastlanmıştır. Birleşik Krallık, Yunanistan, İsrail, Güney Afrika, Yeni Zelanda, Avustralya gibi diğer ülkelerde ise taşyıcı anneliğin her türünü değil de özellikle altruistik başka bir ifadeyle ticari amaç gütmeyen taşyıcı anneliğin kabul edildiği görülmüştür. Hatta Belçika, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, İrlanda, Japonya, Brezilya, Arjantin, Venezuela, Guatemala, İspanya gibi bazı ülkelerde taşyıcı anneliğin ne yasaklandığına dair ne de izin verildiğine dair hiçbir yasal düzenleme yer almamaktadır.

170 Örneğin Yeni Zelanda’da taşyıcı anneliğe başvuran çiftler yasal anne-baba olabilmek için evlat edinme başvurusunda bulunmaları gerekmektedir. Çocuk daha sonra soybağı ile Yeni Zelanda vatandaşlığını kazanacaktır.

171 Bazı devletlerde bu kriterlerin bir karışımı söz konusu olabilir. Bununla birlikte hem göçmenlik şartları hem daha sonraki aşamada taşyıcı anneliğe başvuran çiftlerin yasal statülerinin belirlenmesinde birçok devlet tarafından taşyıcı annenin rızasının olduğuna dair delil veya aile haklarından feragat talep edilebilir.

172 2012 Hague Conference on Private International Law (n 160) 24.

173 Ör: Yeni Zelanda, < [http://www.acart.health.govt.nz/moh.nsf/pagescm/22/\\$File/internationalsurrogacy-fact sheet.pdf](http://www.acart.health.govt.nz/moh.nsf/pagescm/22/$File/internationalsurrogacy-fact%20sheet.pdf) >, Erişim Tarihi 11 September 2019.

Yasal düzenlemelerin bu kadar farklı olduğu bir dünyada taşıyıcı annelik acaba uygulamada nasıl gerçekleşiyor sorusu akla gelmektedir. Zira birçok ülkede yasak olması ve konunun mahremiyet içermesi bakımından uygulama kısmı önemli ama sınırlı kalmaktadır. Sınırlı da olsa ulaşılabildiğimiz gerek anketlerle gerekse taşıyıcı annelik faaliyetinin aktörleri ile birebir yapılan saha çalışmaları bu anlamda kanaatimizce çok önemlidir. Bu saha çalışmalarıyla taşıyıcı anneliğin nedenleri, dünyada hangi ülkelerin taşıyıcı annelik için tercih edildiği, bu süreçte katılanların cinsel yönelimlerinin ve medeni hallerinin ne olduğu, bu süreçte meydana gelen sorunları ve bu sorunların hangi sebeplerle meydana geldiğini, bu sorunlara ülkesel olarak ne gibi çözüm önerileri getirildiğini de öğrenmiş bulunuyoruz. Kanaatimizce saha çalışmalarından çıkan en önemli sonuç taşıyıcı anneliğin yasaklanmış olmasının taşıyıcı anneliği durdurmadığı dolayısıyla yasaklamanın bir çözüm olmamasının net bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Zira taşıyıcı annelik prosedürüne başvurmak isteyen çiftler taşıyıcı anneliğin yasak olduğu ülkelerden taşıyıcı anneliğe izin veren ülkelere giderek bu prosedürü başlatmaktadır. Bu durum da sınıraşan taşıyıcı annelik konusunu gündeme getirmekte ve taşıyıcı anneliği milletlerarası özel hukuk konusu olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Elde edilen saha çalışmalarından yola çıkarak tespit edilen en önemli sorun ise taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olunması durumunda bu çocuğun vatandaşlığının ne olacağı ve tabii ki bunun belirlenebilmesi için de taşıyıcı annelik yoluyla doğan çocuğun yasal anne ve babasının kim olacağı ve bunun nasıl sağlanacağı sorunu olmuştur. Bu sorunun çözümü bakımından uluslararası bir düzenleme olmadığından her ülke kendi açısından bir çözüm getirmeye çalışmıştır. Kara Avrupası Hukuk Sistemini benimseyen ülkeler konuya “tanıma” prosedürünü uygulayarak yaklaşırken, Anglo-Sakson ülke hukuklarında mahkemeler genelde “lex fori” prensibini uygulayarak bir çözüm bulmaya çalışmışlardır. Ancak bulunan bu çözüm önerileri de engellerle karşılaşmıştır. Zira taşıyıcı annelik düzenlemesinin kabul edilmediği veya yurt dışında yapıldığı şekliyle kabul edilmediği bir ülkede tanıma talebinde bulunmak kamu düzeni engeliyle karşılaşmıştır. Bu engelin kaldırılması bakımından da mahkemeler geçici olarak evlatlık prosedürünün uygulanması veya taşıyıcı annelik yoluyla yapılan doğum sonrası elde edilen doğum belgesinin baba tarafından soybağı kurup anne tarafından kurulmaması gibi çözümlere ulaşılmıştır. Ancak taşıyıcı annelik konusuna evlatlık prosedürünü uygulamak konusunda hakimler içinde buldukları zor durumun sona ermesini ve bu konuda reform yapılması gerektiğini de dile getirmişlerdir¹⁷⁴.

Bu nedenle taşıyıcı anneliği yasaklamak yerine üremeye elverişli olan hücrelere sahip olan ancak taşıyamayan veya doğum yapması sağlık açısından mümkün olmayan kadınları annelikten mahrum bırakmamak için kocasının üreme hücreleri kullanılarak taşıyıcı annelik uygulamasına izin verilmelidir. Taşıyıcı annelikle ilgili kadın ve çocuk haklarını koruyan önlemleri de ayrıntılı bir şekilde düzenleyerek bireylerin üreme

174 2012 Hague Conference on Private International Law, (n 160) 24.

hakkını kullanması sağlanmalıdır. Bu durum aile müessesesine zarar vermeyeceği gibi tam tersine gizli yollarla yapılmaya çalışılan alternatif yolların önüne geçerek aile birliğinin bozulmamasına katkı dahi sağlayacaktır. Bunu yaparken AİHM içtihatlarında görüldüğü gibi çocuğun menfaatlerini üstün tutan yasal bir düzenlemenin getirilmesi veya en azından milli düzeyde böyle bir düzenleme yapılmasa dahi uluslararası anlamda Lahey Konferansı Daimi Bürosu tarafından hazırlanacak olan uluslararası anlaşmaya taraf olarak kontrolsüz ve kanuna aykırı bir şekilde gerçekleştirilen taşiyıcı annelik uygulamalarının sakıncalı sonuçlar doğurması engellenebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

<<https://britishsurrogacycentre.com/>>, Erişim Tarihi 28 August 2019.

<<https://hopesurrogacysupportservice.co.uk/>>, Erişim Tarihi 28 August 2019.

<<https://www.brilliantbeginnings.co.uk/about>>, Erişim Tarihi 28 August 2019.

<<https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/brazil-new-rules-approved-for-assisted-reproduction/>>, Erişim Tarihi 21 August 2019.

<<https://www.medbox.org/india/national-guidelines-for-accreditation-supervision-and-regulation-of-art-clinics-in-india/preview?q=>>>, Erişim Tarihi 01 September 2019.

Abdul-Kareem M and Killian A (eds), Assisted Reproductive Technologies, 2010(11) Georgetown Journal of Gender and the Law, 411.

Ahsen Türkmen S., ‘Milletlerarası Özel Hukukta Taşiyıcı Annelik’, in Günseli Öztekin Gelgel and Faruk Kerem Giray (eds), *Milletlerarası Aile ve Çocuk Hukukuna İlişkin Seçilmiş Makaleler* (Beta 2017) 142 vd.

Akıncı Ziya and Demir Gökyayla Cemile, Milletlerarası Aile Hukuku (Vedat 2010) 122.

Baygın Cem, ‘Kan Bağına Dayanan Soybağı’, *Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002 (6) 258.

Baygın Cem, *Soybağı Hukuku* (On İki Levha 2010) 15 vd.

Beaumont Paul and Trimmings Katarina, ‘Working Paper No 2016/4: Recent jurisprudence of the European Court of Human Rights in the area of cross-border surrogacy: is there still a need for global regulation of surrogacy?’ 1, 1-5 (University of Aberdeen Working Papers) <https://www.abdn.ac.uk/law/documents/CPIL_2016-4.pdf>, Erişim Tarihi 19 September 2019.

Ben-Nun Liubov, *Surrogate Motherhood Hagar and Sarah* (B.N. Publications 2014) 74 vd.

Beşir Acabey Mehmet, *Soybağı* (Güncel 2002) 221-222.

Browne-Barbour Vanessa, ‘Bartering for Babies: Are Preconceptions Agreements in the Best interest of Children?’ 2004 (26), *Whittier Law Review* 429, 436.

- Bychkov Gree Sonia, 'Interstate Intercourse, How Modern Assisted Reproductive Technologies Challenge the Traditional Realm of Conflicts of Law', (2009) (24) Wisconsin Journal of Law, Gender and Society, 25, 25-115; Çelikel Aysel and Erdem Bahadır, Milletlerarası Özel Hukuk (15th edn Beta 2017) 257 vd.
- Doğan İzzet, Öğretimde ve Uygulamada Milletlerarası Aile Hukuku ve Milletlerarası Usul Hukuku (Seçkin 2010) 77.
- Ekşi Nuray, 'Mahkeme Kararlarında Sınıraşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar' (2016) 36(2) Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB) 1, 27-28.
- Erdem Bahadır, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (7th edn, Beta 2019).
- Erol Yasemin, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik* (Yetkin 2012).
- Field Martha, 'Reproductive Technologies and Surrogacy: Legal Issues', 1991-1992 (25), Creighton Law Review 1589, 1595.
- Hague Conference on Private International Law, 'A Preliminary Report on the Issues Arising from International Surrogacy Arrangements (Prel.Doc. No:10 for the 2012 Council)' para. 37. <<https://assets.hchc.net/docs/d4ff8ecd-f747-46da-86c3-61074e9b17fe.pdf>>, Erişim Tarihi 11 September 2019.
- Hatemi Hüseyin and Kalkan Oğuztürk Burcu, *Kişiler Hukuku, Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler* (Vedat 2013).
- Kalkan Oğuztürk Burcu, *Türk Medeni Hukuku'nda Biyoetik Sorunlar* (Vedat 2011).
- Kırkbeşoğlu Nagehan, *Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları* (Vedat 2006).
- Kokiasmenos Maria and Mihalich Lori, 'Assisted Reproductive Technology' (2004) (5) The Georgetown Journal of Gender and the Law, 619-642.
- Lammers Roman, *Leihmutterchaft in Deutschland, Rechtfertigen die Menschenwürde und das Kindeswohl ein striktes Verbot?* (Peter Lang 2017).
- Malhotra Anil and Malhotra Ranjit, 'All Aboard the Fertility Express', <<https://docplayer.net/20135516-Malhotra-malhotra-associates-international-lawyers-all-aboard-for-the-fertility-express.html>>, Erişim Tarihi 23 July 2019.
- Martínez De Aguirre Carlos, 'Surrogate Motherhood in Spanish and Latin American Law : The law and the loophole' in Piotr Mostowik (ed), *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood Global Perspective* (IWS 2019).
- Mayer Claudia, 'Ordre public und Anerkennung der rechtlichen Elternschaft in internationalen Leihmutterchaftsfällen', (2014) 78 *Rechtszeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*.
- Metin Sevtap, 'Yöründengesinden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünümleriyle Taşıyıcı Annelik', (2012) *İstanbul Barosu Dergisi (Sağlık Hukuku Makaleleri II)* 7, 47.
- Munro Julie, 'How much Does the Surrogacy Costs?' <<https://mtqua.org/2014/09/29/commercial-surrogacy-cost/#more-6592>>, Erişim Tarihi 01 September 2019.
- Nomer Haluk Nami, 'Suni Döllenme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri' in *M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan*, (Beta 2000).
- NOMER Ergin, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (26th edn, Filiz 2019).
- Özdemir Hayrünnisa, 'Yapay Döllenme ve Soybağı' (2013) Prof.Dr.Mustafa Dural'a Armağan 901.
- Özsunay Ergun, 'Yapay Döllenmeye İlişkin Hukuki Sorunlar' (2009) *Ankara Brosu Yayınları (II. Sağlık Hukuku Kurultayı)* 57, 85.

- Öztekin Gelgel Günseli, *Devletler Özel Hukukunda Çocuk Hukukundan Doğan Problemler* (Beta 2012).
- Parlak Börü Şafak, 'Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç' (2019) 39 (1) MHB 63, 96 vd.
- Pluym, Liesbet & Pennings Guido, 'Surrogate Motherhood in Belgium' in E. Sills (ed) *Handbook of Gestational Surrogacy: International Clinical Practice and Policy Issues* (Cambridge 2016).
- Rodziewicz Piotr, 'International surrogacy – conflict of laws and procedural issues of judicial cooperation in civil matters' in Piotr Mostowik (ed), *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood Global Perspective* (IWS 2019) 902.
- Scott Sills Eric, M. Healy Clifford, 'Building Irish Families Through Surrogacy: Medical And Judicial Issues for the Advanced Reproductive Technologies', <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2585562/>> Erişim Tarihi 21 August 2019.
- Serozan Rona, *Çocuk Hukuku* (Vedat 2005).
- Surrogacy in the UK: Further Evidence for reform Second Report of the SurrogacyUK Working Group on Surrogacy Law Reform December 2018 <<https://surrogacyuk.org/wp-content/uploads/2018/12/Surrogacy-in-the-UK-2nd-Report-20181230.pdf>>.
- Surrogacy in the UK: Myth Busting and Reform Report of Surrogacy UK Working Group on Surrogacy Law Reform November 2015 <<https://kar.kent.ac.uk/59740/1/Surrogacy%20in%20the%20UK%20Report%20FINAL.pdf>>.
- Steven H. Synder and Mary Patricia Bryn, 'The Use of Prebirth Parentage Orders on Surrogacy Proceedings', 2005(6) *Family Law Quarterly* 633, 633-634; <https://www.researchgate.net/publication/7170329_The_use_of_prebirth_parentage_orders_in_surrogacy_proceedings>, Erişim tarihi 26 July 2019.
- Svitnev Konstantin, 'Legal Control of Surrogacy International Perspectives' in Joseph G Schenker (Ed), *Ethical Dilemmas in Assisted Reproductive Technologies* (Berlin, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2011) 155.
- Şensöz Malkoç Ebru, 'Milletlerarası Özel Hukukta Boşluk: Taşyıcı Annelik', (2012-2013) 25 SD Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi 90-93.
- Şensöz Malkoç Ebru, 'Uluslararası Taşyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflara Uygulanacak Hukuk' (2005) 35 (2) MHB 13, 15-16.
- Şimşek Ayşe, 'Yapay Döllenme Tekniği Olarak Taşyıcı Annelik: Hukuki ve Biyoetik Açıdan Değerlendirilmesi' (2014) 6 *Journal of Intercultural and Religious Studies*, 27, 30 <<https://docplayer.biz.tr/2736758-Yapay-dollenme-teknigi-olarak-tasiyici-annelik-hukuki-ve-biyoetik-acidan-degerlendirilmesi.html>>, Erişim Tarihi 01 September 2019.
- Tekinalp Gülören and Uyanık Çavuşoğlu Ayfer, *Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları* (Vedat 2016).
- Tiryakioğlu Bilgin, *Milletlerarası Özel Hukukta Çocuklara İlişkin Kurallar* (1991, 6) Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı 29.
- Torres Gloria, Shapiro Anne, K. Mackey Tim, 'A review of surrogate motherhood regulation in south American countries: pointing to a need for an international legal framework', <<https://bmcpregnancychildbirth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12884-019-2182-1>>, Erişim Tarihi 21 August 2019.
- Trimmings Katarina and Beaumont Paul, 'Parentage and Surrogacy in a European Perspective' in Jens M. Scherpe (ed), *European Family Law Volume 3* (Edward Elgar 2016) 237.

- Trimming Katarina and Beaumont Paul, 'General Report on Surrogacy' in Katarina Trimmings and Paul Beaumont (eds), *International Surrogacy Arrangements, Legal Regulation at the International Level*, (Hart Publishing, 2013), 439.
- Turgut Cemile, Yapay Döllenme Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar (XII Levha 2016).
- Uyanık Çavuşoğlu Ayfer, 'Devletler Özel Hukukunda Yapay Döllenme Sonucunda Dünya'ya Gelen Çocuk ile Ana ve Babası Arasındaki Nesep İlişkisine Uygulanacak Hukuk Sorunu', Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi (2006) 17-18 (Ocak-Şubat) 32.
- Uyanık Çavuşoğlu Ayfer, 'Yeni MÖHUK'a Göre Soybağı İlişkilerine Uygulanacak Hukuk Sorunu' (2008) 2 Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 315, 315-322.
- Westreich Avishalom, 'Surrogacy and Egg Donation in Israel: legal arrangements, difficulties and arrangements' in Piotr Mostowik (ed), *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood Global Perspective* (IWS 2019) 269 vd.
- Zuckerman Jamie L., 'Extreme Makeover-Surrogacy Edition: Reassessing the Marriage Requirement in Gestational Surrogacy Contracts and the Right to Revoke Consent in Traditional Surrogacy Agreements', (2007-2008) 32 (3) Nova Law Review, 661, 665.